3 1761 08121476 9

MAGYAR DOLGOZÓK
KÖNYVTÁRA

920.

L.16.094

II. RÁKÓCZI FERENCZ

ÉLETE.

IRTA

PAP ILLÉS.

BUDAPEST.
LAMPEL R. KÖNYVKERESKEDÉSE
(Wodianer F. és Fiai) részvénytársaság.

LIBRARY
SEP
14
UNIVERSITY OF TORONTO
L 16.094

9017—906. Wodianer F. és Fiai Budapesten.

A mohácsi vészszel ránk zúdult török rabigából Buda várának 1686-ban történt felmentése váltotta meg a nemzetet. A nagyszerű haditettet a császár-királynak egyesült hadai vitték végbe. Közöttük ezrével voltak a Thököly kuruczai, a kik felismerték a török kapzsi önzését.

I. Lipót király megfeledkezett arról, hogy ezzel csak a Magyarországon immár másfél század óta uralkodó Habsburg-királyoknak önmaguk és a nemzet iránt tartozó, eddig elmulasztott kötelességét teljesítette, hanem úgy fogta fel e világraszóló eseményt, hogy az őt — új tartománynyal gazdagította. Mert eddig sem ő, sem elődei nem merték Magyarországot — legalább nyíltan — tartománynak tekinteni. Ujon szerzett meggyőződése értelmében e hadi tettre új követeléseket állított fel és a nemzetnek eddig kijátszott régi törvényeit és szabadságait nyíltan eltapodta.

Az 1687-ben Pozsonyba egybehívott országgyűlésen három kívánságát terjesztették elő tanácsosai. Kérték az örökös királyság kimondását, az arany bulla alkotmánybiztosítékának eltörlését és egy »országrendező« bizottság felállítását. A budai dicső diadal bódító káprázatában az országgyűlés elég könnyen teljesítette az első két követelést. A harmadikra rá nem állott. Hogy jól tette, az

csakhamar kitűnt, midőn az osztrák miniszterek egy, Kollonics elnöklete alatt álló német bizottsággal maguk csinálták meg a szívük szerinti országrendezést. Abból állott a rendezés, hogy lehetőleg mindent elnémetesítsenek.

Az új korszak első gyümölcsei között termett meg Karaffa eperjesi vértörvényszéke is, mely rövid ideig tartó működése alatt elég ártatlan vért ontott. De észrevették, hogy ez így mégsem vihet jóra, hát szelidebb eszközökhöz folyamodtak. A török üldözését csak kell folytatni — hadd szabadúljon fel teljesen a nemzet.

Ezzel együtt járt, hogy a népnek a hosszú háború alatt keletkezett borzasztó nyomorúsága a katonatartás, a téli beszállásolások, a jó nagy porcziók, a mindenféle adók és sarczok révén még növekedett. Sanyarúságukat megédesíthette a sótlan kenyér, mert biz a felemelt árú sóra mindenféle szegény embernek nem tellett. E bajok főkép a szegényebb néposztályt terhelték. De, hogy a jobbmódúak se bizakodjanak el, az urakat ugyancsak zsarolták az idegen katonák, a nemességet hivatalból megadóztatták és előlök a hivatalokat is elfoglalták a németek. Ez már azért is jó volt, mert így az önkényes adó beszedésénél az idegen bizonyára nem kímélte a magyart. Ugyanezek aztán a katonaság zsarolásai és bántalmazásai miatt tett panaszokat sem fogadták valami asszonyos lágysággal.

A magyar lakosság megritkúlt a harczokban, nyomorúságukban sokan öngyilkosok lettek, vagy eladták a gyermekeiket; bőven pótolta számukat a betelepített rácz meg német, a kik aztán autonómiájuk jogainál fogva a magyar zsírján

békésen gyarapodtak. Elárvultak a nagybirtokok, gazdátlanúl maradtak a földek; volt Kollonicsnak azokra is elegendő pártfogoltja: a sok idegen pap, a jámbor szerzetes-rendek, a buzgó jezsuiták, a lelkes német uraságok. Világos, hogy az átkozott protestánsok elhatalmasodásának is útját kellett állni, mert hisz a 87-i országgyűlés megerősítette a jogaikat hat évvel azelőtt biztosító törvényeket: elég találékony volt a Kollonics nagy esze, talált az üldözésükre nem egy módot.

A török háború csak folyt: leáldozott már a félhold, fenn szárnyalt a vad, körmös sas. A császár kezére esett Munkács, majd egész Erdély, melyet egybekapcsoltak a magyar koronával; szorúlt a török is mindjobban kifelé. Nem csoda hát, hogy erre sok katona, sok pénz kellett. És hogy ennyi munka között nem jutott idő újabb országgyűlésre, hogy elfeledték a megürűlt nádori széket betölteni, azon miféle értelmes ember akadna fenn?! Az is magától értetődő, hogy az 1699-i karloviczi békekötésnél nem volt szükség magyar békebiztosra, hiszen úgyis Magyarország határait állapítják meg benne. Ezt is a császár győzedelmes hadvezérének Savoyai Jenőnek köszönhetik. Az igaz, ha Jenő meg nem szegi a bécsi hadiparancsot, aligha győz!

Az ország ingerültségét meglátta, a kinek volt szeme. 1698-ban már megírta a velenczei követ a kormányának: »Könnyen loboghatna itt megint a lázadás lángja, csak találkoznék ügyes kéz, a ki azt éleszsze!« De a császári kormány figyelmét más, nagyobb érdekek kötötték le: a nagy örökség, a spanyol királyság. A magyar meg arra való, hogy fizesse a török háborúkor csinált adósságokat meg az új harcznak terheit. És mivel ez mind

kevés, eladogatják, elzálogosítják az ország nagy területeit . . .

Nem éleszteni kellett itt a lázadás lángját, hanem oltogatni. 1700 óta fel-fellázadt a magyar nép és a kire szeme rászegződött, azt 1700-ban már XIV. Lajos is bíztatgatta . . . II. Rákóczi Ferencz volt.

I.

Ifjusága.

II. Rákóczi Ferencz született 1676. márczius 27-én Borsiban, Zemplén vármegyében. Apja, I. Ferencz erdélyi választott fejedelem révén a II. Endre király korában élt Bagomér lengyel eredetü lovag és a Szent László idejebeli Bátor Opos ivadéka, anyja, Zrinyi Ilona után meg a Zrinyiek és Frangepánok vére. Az apai ősök: Zsigmond, I. és II. György már a XVII. században Erdély fejedelmei, a Habsburg-család régi elkeseredett ellenségei; nagyanyja, Báthory Zsófia azonban az osztrák udvar és a katholikus hit rajongó híve.

Anyjától még súlyosabb örökséget vett a gyermek. Ilona apja, gróf Zrinyi Péter a vérpadon halt meg hazájáért, anyja, az egykor büszke, nagyravágyó Frangepán Anna Katalina grófnő honszerető lelkét a tébolyodottság gyötrelmeitől csak a halál váltotta meg. A fiatal anya lelkére nehezedett a többi családi szerencsétlenség tudata: nagybátyái, gróf Zrinyi Miklós balvégzetü halála, gróf Frangepán Ferencz szörnyű kivégeztetése, nénjének Juditnak, húgának, Aurorikának kolostorba vonulása, bátyjának, Jánosnak Bécsbe hurczoltatása. E komor árnyak között a pataki fényes udvartartásban a

családi boldogság sem vigasztalta. Elsőszülött fia hamarosan meghalt, férje, I. Rákóczi Ferencz, a Wesselényi-összeesküvés egyik részese meg, hazaszeretete mellett is, családja végzetétől nyomva, határozatlan jellemüvé vált, a becsvágyó Zrinyi-leány lelkét nem birta eléggé lebilincselni. De azért a férjét ért megpróbáltatások őszinte bánatba borították.

Vallásos lelkének sebei az idővel lassanként hegedni kezdtek, férjével szépen összebarátkozott, gyermekei, Juliána, majd Ferencz születése megörvendezteté. Ám rövidesen új megpróbáltatás érte: férje 1676. július 8-án meghalt.

A csecsemő Ferencz anyja gondjaira maradt. A császári tanácsosok rögtön kinyujtották utána csápjaikat, de az édesanya szeretete és a nagyanya befolyása kimentették közülök. A fiatal özvegy érezte hivatása nehézségét: napához Munkácsra költözött. De a türelmes Zrinyi-leány a vakbuzgó, zsémbes nagyasszonynyal nem igen fért meg, s már a következő évben elvált tőle. Saját váraiban éber gonddal őrizte a kicsiny palántát, mert sok mindenféle veszedelem leselkedett reá... A kis Ferkót, alig mult két éves, kecske nagyságú, törpe lóra kapatják, — így készül a gyermek hadvezéri pályájára. El is viszi anyja újra a kis unokát a megbékélt nagyanya örömére Munkácsra, aztán jóideig együtt gyönyörködnek az apróság fejlődésében.

Zrinyi Ilona szívét új érzelem lángja kapja meg, beleszeret Thököly Imrébe. A kurucz világ gyönyörködve várja a szerető szívek egybekelését. Nem úgy a bécsi udvar és Báthory Zsófia. Az öreg nagyasszony családja végveszedelmét látja e házasságban és a bécsi udvarnak is van oka tőle félni. Hanem a fejedelemasszony 1680. június 14-én meghal, a sok nagy

befolyásnak az udvar sem tud ellenállni; Ilona szerelmes szíve a baljóslatú kigyólátomást mibe sem veszi: a nemzet reményei 1682. június 15-én egymáshoz kötik sorsukat.

II. Rákóczi Ferencz anyja immár napa halála óta Munkács ura, a kis fiú pedig öt éves korától fogva komoly nevelésben részesül. — Jeles férfiak, érkörösi és sámsondi Körösy György, meg Badínyi János a nevelői; oktatják, szoktatják, ők meg mások is, mindenféle szépre, mindenféle jóra, sok bölcs tudományra. A »Kisurunk«-ban nincs semmiféle rossz hajlandóság, csakhogy sokkal jobban kedveli a katonásdit, a kardot meg a paripát, semmint a tudományokat és ezért bizony minden jószívüsége, engedelmessége mellett nem ritka a büntetés. Annál nagyobb örömet szerez a 7—8 éves gyermeknek édesanyja, ki daliás férjét ide-oda követvén a csatákban, mint szerelme és bizalma zálogát elengedi vele a harczmezőre. Nem egy súlyos veszedelem fenyegeti itt a kis vitézt, akinek életét hű nevelője, Körösy oltalmazza meg.

Azonközben nagyon szomorúra fordul Thököly sorsa; a Rákóczi-várak sorra elesnek, úgy hogy feleségét, mostoha gyermekeit Munkácsra kell vinnie. Itt újabb súlyos megpróbáltatás éri Zrinyi Ilonát. Férje a 9—10 éves Ferenczet Törökországba akarja túszúl adni. A hitvesi és az anyai szeretet válságos küzdelmében az anyai szeretet diadalmaskodik: férje kérését megtagadja. Ez 1685. őszén történik. Thököly el-kimegy Munkácsból, hányódik ide-oda, feleségével csak 7 év mulva találkozik újra, fiával soha többé.

»Egy Munkács várába szorult a szabadság.« Zrinyi Ilona védte, nem jöhetett segítségére a férje.

A sasfészek első ostromát 1685. novemberétől Karaffa, 1686. márczius 10-étől gróf Caprara Aeneás kassai főtábornok vezette, a védelmet a hős Radics András intézte. Az ágyúk, bombák, gránátok, puskák dörgő morajában ott járt a bástyafalakon a dicső anyával a lelkes gyermek. Az ostrom április végéig tartott és ha egyben-másban esett is kár, különösen az utolsó hét, szörnyű hétben, Zrinyi Ilona és II. Rákóczi Ferencz e hó 28-án hálatelt szívvel zenghették az Úr dicsőségét: az ellenség eltakarodott. A május 1-i díszszemlén a tíz éves, kis fejedelem lóhátról, fekete kócsagtollas, gyémántforgós kalpagban, drágaköves gyémántbuzogány a kezében, magyarosan, szépen megköszönte a vitézek igaz hűségét, buzgó fáradozását. Képzelhető, mily boldogsággal ülték meg ezután család- és várnépek május 22-én a hős anya nevenapját, mely alkalomból a Zrinyi-szívű anyát Ferkó ugyancsak derekasan felköszöntötte.

Budát visszavette a császár, nem úgy Munkácsot. Az állandó körülzárolás mit sem használt, a több oldalról megpróbált békés kiegyenlítés nem sikerült. Gr. Terzi Guido tábornok 1687-ben másodszor ostromolta a sziklafészket, és bár azt a hanyatló török sem segíthette meg, csak hiába fogyott a németek gránátja, bombája.

Ez év végével Karaffa harmadszor újította meg az ostromot, egyelőre azonban ez is eredménytelen volt. Csakhogy a vár elfogult lutheránus védői: Radics és különösen Thököly első tanácsosa, Absolon Dániel, Thököly egy végső szükségében írt levelétől felkeltett aggodalmukban, hogy a fejedelem áttérne a róm. kath. vallásra és fellépne a protestánsok ellen, ármánykodni kezdtek. Pusztí-

tották a vár eleségét, lövőszereit, hogy minél hamarabb elfogyjanak, és egyrészről titokban felajánlották a hírszomjas tábornoknak a várat, másrészről úrnőjüket egyre rábeszélték a megadásra. Karaffa 1688. januárjának elsején levelet intézett Zrinyi Ilonához, melylyel anyai szivét dobbantotta meg. Keresztényi szeretettel gyermekei érdekeire hivatkozott a kegyes tábornok és szavainak foganatja támadt. A hős anya kapitulált. A szerződést január 15-én megkötötték, 17-én délben már bevonult a császári helyőrség és február 1-én maga a császár is megerősitette az egyezség pontjait.

A várbeliek teljes bűnbocsánatot nyernek, ha Thökölytől a császárhoz esküsznek. A fejedelemasszony árváival — rangjához méltón, szabadon, Bécsben fog lakni, minden javaik és jószágaik illő módon kiadatnak, illetőleg — Ő felsége fővédnöksége alatt — biztosittatnak. Ellenben Thökölynek a szultántól kapott fejedelmi jelvényei, pecsétei, ingóságai és különösen athnáméja a kir. biztosnak kiszolgáltatandó, a várfeladást pedig a lázadó, polgári halott Thökölynek megizenni nem szabad.

Megtörtént a leltározás, csomagolás, mindenféle javak átadása, végül a legszomorubbján, a búcsúzáson is átestek.

Február 10-e körül elindult a fejedelmi család Munkácsról; útjukat lehetőleg a Rákóczi- és Thökölybirtokokon keresztül tették meg. Már az úton meghallják, hogy a császár helyén Kollonics lesz a gyermekek tulajdonképeni intéző gyámja. Bécs alá Ferencz 12-ik születése napján érnek és az előttük bezárt kapuk előtt az odacsőditett, bámészkodó csőcselék gúnyolódásait órák hosszáig kell tűrniök.

Végre bejutnak a városba, az Augusztinu-

sok kolostorában rendelt szállásukra. Csakhamar megjő a hatalmas gyám is és elrabolja az anyjától gyermekeit. Utközben a szent pap a herczegkisasszonyt valósággal berugdossa az Orsolya-szűzek zárdájába, Ferenczet meg viszi magával tovább a jószágigazgatója szállására. Meglepő emberséget mutatott a bibornok itt: Körösy és Badinyi, e hű emberek várták az ifjú herczeget. Három napig itt maradt, mely idő alatt anyjáról, nénjéről hirt sem hallott. A negyedik napon aztán elbucsúzhatott tőlük, mert nagy útra kellett mennie. Hogy hova, arról Rákócziék mit sem tudtak. Kollonics az elindulás előtt elvitte a gyermeket az irgalmasok templomába, istentiszteletre, — ott imádkozott a császárváros minden magyar főnemes asszonya, leánya. Az áhitat csak nem tilalmas dolog! A rozzant bérkocsi megindúlt az ifjúval ismeretlen útjára; Badinyi volt vele és valami jámbor prépost, az útmutatójuk. A város kapujánál azonban csodálatos csapat csatlakozott hozzájuk: a templomi hölgyek férjei, fiai, szép magyar leventék, délczeg daliák... A Rákóczi-herczeget Kollonics uram nem sikkaszthatta el olyan észrevétlen a bécsi magyarság elől.

1688. április 3-án megtudta Rákóczi, hol van. A csehországi Neuhausban volt és csak természetes, hogy egy jezsuita kolostorban. Ugyan hová is küldhette volna máshová az ő jeles tutora! A jámbor környezet egy kissé furcsa volt a vitézi élethez szokott ifjúnak. Eleinte sehogysem akart beleilleszkedni, már csak azért sem, mert már meg jó Badinyiját szakitották el tőle. Hanem a gyermeklélek csak alkalmazkodik. A szent páterek keresték a kedvét, volt közöttük olyan is, a kiben őszinte

emberség élt, a ki valóban megkedvelte a nem közönséges szellemű és ritka szeretetreméltó ifjút. A munkácsi várnép imádott kis Ferkóját megkedvelték a komoly tanitói, sőt a várgrófok, a büszke Slavathák is.

Harmadfél tanévet töltött e kollegiumban 1690. júniusáig. Sok minden szépet és hasznosat tanult a buzgó mesterektől, le is maturált fényesen, csak maga panaszolja: »Ismertem a betűt, de nem értettem a szellemet.« Ez kellő eredmény volt. Hanem ha tudták, bizonyára épp úgy örültek a császárvárosban annak is, hogy a magyar nyelv gyakorlatában alaposan meggyengült. Az ifjú további képzését is szívén hordta gyámja: beköltöztette tehát Prága városába, ott van jeles egyetem, gyüjthet ott sok tudományt. Hanem hogy valami nagyon messzire el ne találjon szárnyalni a szelleme, szállásra, ellátásra a jezsuiták rendházába adta, épen csak Prága városának másik végére. Legalább jót tesz majd neki a sok testmozgás, ide-oda járás, kocsikázás. Szellemi előrehaladásáról még külön is gondoskodott. Mellé rendelt Neuhausból egy »pátergubernator«-t, a kinek az elméje ugyan korlátolt volt, de legalább az ismeretei is ritka hiányosak. Rákóczi akart tanulni, érdeklődött sok minden, különösen a számtan, mértan, épitészet, csillagászat és természettan iránt, kérdezősködött is a kegyes páternél sok mindenről, de biz az nem tudott neki megfelelni. Szomorúan vette ezt napról-napra észre a tudásszomjas ifjú. Sőt azt is észrevette, hogy lelkén kivül teste is van. Már ehhez azonban igazán nem értett a jámbor korrepetitor. Rászabta a penitencziát, de fel nem világositotta, meg nem dorgálta az őszinte ifjút, a kinek azután még több-

ször is kijárt a penitenczia — szerencsére testi és erkölcsi mivoltának kára nélkül.

Bécsben azalatt Juliánka viruló hajadonná serdült és hogy-hogy nem, Kollonics kijátszásával 1691. junius 24-én férjhez is ment. Férjéül a jellemes Aspremont-Reckheim Ferdinánd-Gobert gróf altábornagyot választotta, a kinek elég hatalmas összeköttetései voltak arra, hogy a jó gyám ármánykodásait most is és ezután még többször meghiúsítsa. A deli férfiú szívvel-lélekkel magáévá tette a Rákócziak ügyét. Annyira megbizhatónak mutatkozott, hogy Zrinyi Ilona, mikor végre módját ejthette, nyugodt lélekkel elhagyta a császárvárost, hogy 7 évi távollét után ujra találkozzék férjével és kövesse őt — az örökös hontalanságba. Fiától el nem búcsuzhatott, élve soha többé vele nem találkozhatott. Szellemében az őszinte becsületességű Aspremont híven eljárt, vezette, irányitotta az ifjú fejedelmet.

Első sorban keresztül vitte jóakarója, gróf Strattmann osztrák miniszterelnök segitségével — Kollonics nagy bosszúságára, — hogy az immár 16. életévét beltöltött Ferencz Bécsbe jöhessen a vagyoni ügyeiben megtartandó családi értekezletre. 1692. év nyarán érkezett az ifjú herczeg a császárvárosba. Nevében, tudta nélkül, persze a saját érdekéből, Kollonics már évek óta pereskedett Juliánával és a mostani alkalmat igyekezett kellően kihasználni, hogy nénje ellen izgassa. Azonban a testvérek egyszeri találkozása elég volt arra, hogy közöttük többé soha senki ne szíthasson visszavonást: másnap Ferencz már hozzájuk is költözött. És ha vallásos lelkébe — Kollonics szellemében és érdekében — belopták is azt a vágyat, hogy jezsuitává

legyen, Bécsben csakhamar tudatára ébredt annak, hogy reá más hivatás vár. Nyiltan meg is mondta a bibornoknak, hogy köszöni róla való eddigi buzgó gondoskodását, most azonban kéri a javai felett való szabad rendelkezést. A főpap megpróbálta az ifjú fejedelmet legalább a jezsuita rend javára megzsarolni, de nem igen sikerült, és Rákóczi 1692. deczemberében átvehette ősi jussát, melyre vonatkozólag az összes ügyek csak a következő év márczius végével bonyolittattak le. Javainak főinspektorául Strattmann befolyásával sikerült Bécsben megismert és megszeretett idősebb barátját, gróf Batthyányi Ádám horvát bánt a császárral megerősittetni. Igy végleg megmenekült a bibornok tutorkodásától.

Háromnegyed évig tartózkodott Rákóczi ez alkalommal Bécsben és ez idő alatt az eszes, nagyképességű, de félszeg ifjú kiváló társadalmi emberré csiszolódott. A világfiak egyik-másik léha hibája is rátapadt, de szivét, lelkét meg nem rontotta.

A társas érintkezések folyamán a deli ifjú ideális szerelemre lobbant egy előkelő főúri hölgy iránt, komoly és hűséges gondolkozású sógora azonban felvilágosította ezen *férjes* nő iránt táplált érzelme czéltalanságáról. Ellenben figyelmeztette a reá váró nagy nemzeti hivatásra, melynek érdekében meg kell házasodnia. Csakhamar eljegyezte Eleonora császárné közeli rokonát, a hessen-darmstadti Magdaléna herczegkisasszonyt. Ebből a tervezett házasságból ugyan nem lett semmi, mert később, míg ő Olaszországban járt, a császárné politikai szempontból csúf, alattomos módon galádul meghiúsította.

Hogy az eljegyzést felbonthassák, eltávolítot-

ták Rákóczit. A császár ráparancsolt, hogy valósítsa meg régóta tervezett olaszországi útját. Miután az ifjú fejedelem — testvéri szívvel — bőkezűen megosztotta javait nénjével, 1693. április elején útnak indúlt sógorának öcscse, Frigyes-Gobert, a jeles míveltségű, világlátott máltai vitéz mentorsága alatt.

Utja elején kegyelettel felkereste nagyatyjának és nagybátyjának bécsújhelyi börtönét és közös sírját, — vajjon miféle sejtelmek éledhettek fel itt a lelkében? — csak azután haladt tovább. Bejárta, mondhatjuk, Olaszországnak természeti szépségekben és művészi emlékekben leggazdagabb helyeit, huzamosabban időzött Velenczében, Firenzében, Rómában, a nagy Zrinyi Miklós példája szerint, tanúlva, okulva, művelődve, nemesedve, pallérozódva és erkölcsi szeplőtlenségét tisztán megőrízve. Egyszerre csak hírűl veszi a császárnétól koholt gyászhírt menyasszonya haláláról. Bánatában ellenállhatatlanúl felébredt benne a honvágy és bár még nem tellett le az utazásra megszabott esztendeje, bár még el nem érte a nagykorúsításra kijelölt 18. életévét és bár a télutó zord ridegsége istenkísértő veszedelmeket rejtegetett útja számára, vágtató rohanással igyekezett Isztrián, Stírián, a Semmering hegyén keresztűl Bécsbe.

1694. márczius 9-én Leopold kiadta nagykorúsításáról szóló, »elméjének elegendő érettségét és mély belátását« dicsérő oklevelét, ő azt illő módon megköszönte és mihamarabb elindúlt sógora kiséretében ősi javainak, családi jószágainak és örökös jogainak birtokbavételére.

Három hónap se tellett belé, június 3-án beiktatták Nagysároson, Sáros vármegye örökös főispáni

székébe. A nagy fénynyel megtartott ünnepélynek benső melegséget kölcsönzött a mindenfelől egybegyűlt régi hívek megjelenése. Nem egy ősz ember könnyezett, midőn régi »kis ur«-át annyi viszontagság után ujra látta. De a fejedelemnek nyomban éreznie kellett, hogy itthon rossz idők járnak, mert elnöklete alatt az lett az első határozat, hogy a vármegye megtagadja a hadseregtől kívánt előfogatok kiállítását.

A beiktatási ünnepélyek végével bejárja ősi birtokait, köztük Munkácsot, Patakot, Szerencset, és tapasztalja, hogy saját jobbágyai nyomorognak, a katonai hatóságok önkénykednek, és hogy bár sokan félnek az ő látszólagos idegenségétől, nevének varázsa olthatatlanúl hevíti a honfiszívek tűzét. Megdöbbent rajta. Volt is rá oka: a bécsi udvar kémei kezdettől fogva figyelemmel, gyanúval jártak a nyomában. Sógora figyelmeztette a fenyegető veszedelemre, sürgette, igyekezzék hazájából távozni és megnősülni. Rákóczi hamarosan szervezni kezdte önálló udvarát s benne elsősorban régi híveit alkalmazta, így ifjúkori kedvelt tanítóit, Badinyit és Körösyt, és ment vissza Bécsbe.

Bécsben csakhamar kiválasztotta mátkáját, az 1679-ben született Hessen-Rheinfelsi Sarolta-Amália herczegnő személyében. A bájos herczegkisasszony származása is vonzotta Rákóczit; az ősi család fiatal hajtása ugyanis Magyarországi Szent Erzsébetnek, II. Endre leányának és így az Árpádoknak egyenes leszármazottja volt. E család nemzetünk történetébe még más oldalról is bele játszik: az ő tagja volt a vitéz Leiningen tábornok, az aradi tizenhármak egyike.

A házasságot, akárcsak Juliánáét, titokban

L.16.094

kellett megkötni, hogy a császári udvar kellemetlen beavatkozását megelőzzék. Mert Lipótnak bizonyára visszatetszett volna, hogy e házasság Rákóczit XIV. Lajossal hozza rokonságba. Ennek is, mint az egész ügynek, Aspremont volt a mestere. Az esküvő Kölnben 1694. szeptember 26-án csendben, egyszerűen folyt le. Az ifjú pár november vége felé érkezett Bécsbe. Csakhamar érezhették az udvar neheztelését, mely elől Patak várába vonúltak.

Itt a fejedelem, magánéletéhez illő, fényes háztartást rendezett be. A 150—160 főre rúgó udvartartás tömeges költségeit birtokai megbírták volna, csak a német helyőrségek és a Kollonics-rendszer zaklatásai emésztettek fel igen sokat. Ez a poroszlónépség azonban nemcsak gyötörte az uraságot és a jobbágynépet, hanem örökösen kémkedett is a fejedelemre. Valami vén udvarhölgy a fiatal asszonyban — alaptalanúl — féltékenységet is keltett, emiatt a házastársak között is bizonyos feszültség támadt. A felmerült koczódásoknak véget vetett a családi öröm: 1696. május 28-án fiuk született, az első keresztapja, Leopold császár után elnevezett Leopold György. A beteges gyermek azonban már négy éves korában meghalt.

A nyarat a fejedelemasszony a vihnyei fürdőben, Rákóczi birtokain tölté, míg őszszel felrándúltak Bécsbe. Itt fogadták a hesseni após látogatását. Hesseni Károly befolyásának, tekintélyének és nagy összeköttetéseinek volt köszönhető, hogy Leopold 1697 elején végre megerősítette Rákóczit, — igaz, csak a maga személyére nézve — az I. Györgynek és utódainak 1645-ben adott diploma jogán a »római szent birodalmi fejedelem«

czímében, melyet boszantására az udvari bölcsesség vitássá tett.

A telet, a farsangot itthon tölti a fejedelmi pár. Udvari életük és a kémektől való óvakodás eléggé távol tartotta ugyan Rákóczit az ország benső hangulatának megismerésétől, mégis jobbágyai nyomorgatásának látása és a vele szemben elkövetett önkénykedések megnyitották szemeit.

A dicső katonai rendszer, az alkotmány és országgyűlések tartásának mellőzése, a nyilt önkényeskedések ránehezedtek ugyan a nemességre is, de a jobbágynép helyzete immár elviselhetetlenné vált: Zemplénben július 1-re virradó éjjel felzendültek az öreg kuruczok Tokaji Ferencz és Szalontai György vezérlete alatt és pillanat alatt bevették Tokajt, Patakot és Ujhelyt. A hirtelen támadás folyamán ugyan sok tokos vitézt, kalapos németet meg ahhoz hasonlót vertek agyon. A vezérek mozgalmuk biztosítására szerették volna hatalmukba keríteni és élükre állítani Rákóczit. Ő azonban hűséges jobbágyai révén neszét vette a szándéknak, és felismervén a támadás teljes czéltalanságát, elmenekült előlük Szendrő várának német parancsnoksága ölébe, innen Selmeczre, végül nagy ügygyelbajjal Kis-Tapolcsányba.

A tokaji zendülés híre nagy lobot vetett az országban, Bécsben is megijedtek tőle, mindjárt első pillanatban a Rákóczi kezét keresték benne. Azonban Rákóczi mind maga, mind egész családostul a császári székhelyen termett és meg kellett róla győződniök, hogy Rákóczi még mindig nem rebelliskedik. A pórlázadást a császári hadak nagy könnyedén és nagy kegyetlenül leverték.

A katonai pusztítást Rákóczi birtokai érezték

meg legjobban. Ennek lehető elkerülése és jobbágyai védelmére a császár engedelmével hazasietett. Kassára jövet azonban értesült arról, hogy újfent nagy gyanuba keveredett. Bécsben hírűl vették, hogy a zendülők mindent elpusztítottak volt, a mihez hozzáfértek, csak a Rákóczi javait kiméltek, sőt védték. Sarkon fordúlt és Bécsben felajánlotta magyarországi összes jószágait valamely egyenlő értékű német herczegségért cserébe. Rákóczi ajánlatát nem gondolta egészen komolyan, a kegyes császár el sem fogadta, mivel »Ő Felsége Magyarországon több hasznos szolgálatot várhat tőle, mint bárhol másutt.«

Rákóczi birtokain a császári hadak végezték a maguk dolgát: ügyeltek a csendre, a rendre, azaz, hogy megtöltötték keserűséggel a honfiszíveket. Az ország déli részén felvirított a zentai diadal, melytől vérszemet kapott mindenfelé a német, Rákóczi birtokain is. A fejedelem látta, most már tisztán látta mindezt. Fülébe is elhatolhattak a szép, népi versekbe szedett, keserves panaszok. És csak félt, óvakodott még a gyanu árnyékától is. Bécs közelébe, Rohonczra vonult kastélyába. Peres ügyeiben itthon is megfordult, megint visszament Bécsbe, mígnem azok 1698—99. telén itthonlétét tették szükségessé. A pert testvérével folytatta, úgyszólván jogi érdekből, minden rossz érzés nélkül. És mikor jogait végre minden forum elismerte, akkor 1699. szeptemberében testvéri szíve sugallata szerint barátságos egyességgel fejezte be.

Ez év elején kötötték meg a karloviczi békét. Ez felszabadította a németnek minden aljas, önkényes hajlandóságát, a mely Zenta óta még eddig nem került napfényre. A Rákócziak ősi fészkeit, Ecsedet, Patakot, Ónodot feldúlják: a fejedelem

mit sem tehet ellenükben. Ekkoriban hal meg elsőszülött fiuk is. A gyászt új remény enyhíti. 1700. augusztus 17-én Bécsben megszületik második fia, a kinek keresztapja az ifjabb király, I. József lesz: Rákóczi József.

Télire hazajönnek, Patakon, Munkácson tartózkodnak. A fejedelem Önéletrajzában maga világítja meg az 1697. évtől ez ideig itthon szerzett tapasztalatait, benyomásait. Már ismertettük őket. De a karloviczi béke még újabb nyomoruságokat is hozott a nemzetre, a Neoacquistica Commissio zsarolásait, a törvényhozó rendeknek törvénytelen Bécsbe-idézését, a Kollonics-féle legújabb kormányzati rendszert, mely a főnemesek jogait korlátozta, a kis nemesekéit meg eltörölte. A »ius armorum« alapján kitalálták a fegyverszerzeményi adót meg minden egyéb adóknak, accisáknak számtalan nemeit, a mit a fegyveres népség alaposan besarczolt. Következtek az országterületek zálogbavetése, a protestáns templomok, iskolák bezárása, elfoglalása, az »eretnek« papok, tanítók elkergetése. Hogy távolról se jöhessen baj, Thökölyről sem feledkeztek meg: a törökkel beljebb vettették Kis-Ázsiába.

Rákóczi szívébe csak egy férfiú látott be: a nála tizenegy évvel idősebb barátja, székesi gróf Bercsényi Miklós, a nemeslelkü, élénk szellemű, nagy míveltségű, hatalmas, magyaros, fényűző, deli főúr. Mint felsőmagyarországi tartományi főhadbiztosnak ereje a vármegyék és a császári katonaság közötti vitás ügyekben edződött meg, — nem egy magyar érdek javára, számtalan császári igény kárára. Ott is hagyta a sok keserűség miatt a fényes tisztséget. Gyakran találkozott egymással, sokat

időzött egymás társaságában a két, ritka jellemű férfiú. Mert immár élettapasztalatai folytán és különösen épen Bercsényi hatása alatt férfiúvá érett az ifjú fejedelem.

A bizalmas barátok 1699-ben immár tudták, itt az idő: »Kard ki kard!« fegyverrel kell lerázni az igát!

A spanyol örökösödési háború küszöbén Franczia ország felé, XIV. Lajosra irányúlt figyelmük és a fejedelem 1700. őszén tudomásúl vette a király felszólítását, álljon az elégületlen magyarok élére s jelentékeny pénz- és fegyversegítséget nyer.

A franczia királyhoz november 1-én intézett válaszát a hitvány Longuevalra bízta. Ez pedig elárúlta őt Bécsben.

Rákóczi Ferenczet 1701 április 18-án éjjel Nagysároson beteg neje mellett elfogták, Eperjesre, majd Kassára, és Budán át Bécsujhelybe vitték. Május 29-én nagyapja, nagybátyja börtönének foglya volt ő is.

II.

Szabadsághareza

Leopold császár a fogoly Rákóczin meg akarta ismételni azt a peres eljárást, melynek sikerét nagyatyján, Zrinyi Péteren már kipróbálta. A fiatal fejedelem azonban Péter grófnál szerencsésebb volt: hitvese és egy valóban életét koczkáztató derék férfiú, Lehmann Godofréd százados segélyével elmenekült fogságából. Szökését egy, a császárhoz intézett levelében, melyet maga helyett ott hagyott börtönében, kellően megokolta. Hű apródja, Berzeviczy Ádám kiséretében Magyarországon keresz-

túl Lengyelországba vágtatott. Különböző kalandok után Varsóban találkozott Bercsényivel, a ki még annak idején szerencsésen elmenekült üldözői elől. A két férfiú, mikor egymásra talált, ott folytatta munkáját, a hol az megszakadt. Hazájuk hasznára kívánták az Európát fenyegető nagy háború konjunkturáit fordítani. Két évi tervezgetés után a franczia királylyal bizonyos megállapodásokra jutottak.

Az itthoni sanyargatásoktól végkép elkeserített munkácsi herczegségbeli jobbágyok nevében pedig Kiss Albert és Esze Tamás 1703. tavaszán kiküldték Lengyelországba Bige László kis nemest egy orosz pappal, keressék fel jó urukat és hívják haza kiszabadításukra. Rákóczi a nép hangulatának alaposabb kifürkészésére hazaküldi Bercsényinek egy értelmes lovászát. Itthon hozzácsatlakozik a »vén szakállú és nagy ivó« Pap Mihály, két hónap alatt bejárják a Rákóczi-birtokok legnagyobb részét, a Tiszántúlt: mindenütt rajongó lelkesedéssel várják haza a megszabadítót. Rákócziék előre küldenek néhány zászlót, bátorító szózatot a néphez. A zászlókat újabb parancsig ki ne tűzzék, a nemesség birtokait ne bántsák, hanem igyekezzenek valamelyes német kézen levő várakat elfoglalni. Maguk pedig a haza felszabadítását czélzó vállalkozás anyagi biztosításán saját felelősségükre és diplomácziai úton iparkodnak.

Uj követség jő, a fiatal nemes Majos Jánosnak, Rákóczi későbbi ezredesének vezetése alatt: sürgeti a fejedelmet, jőjjön mielébb, már türelmetlenül várják a máramarosi bérczeken egybegyűlt, elszánt csapatok. Ezek azonban nagyon is türelmetlenkedtek, kitűzték a Rákóczi nevével ellátott lobogó-

kat és a német kézen levő várak helyett elkezdték a határszéli megyékben a nemességet, a templomokat, malmokat dúlni, fosztogatni. Károlyi Sándor, Szatmár vármegye főispánja, Nigrelli őrgróf kassai parancsnok utasítására, mintegy közigazgatási eljárásra csekély hadi népével ellenök indúl, hamarosan szét is veri őket Dolhánál.

A fejedelem tőle telhetőleg siet hazafelé, félti a népét a saját féktelenkedésétől. 1703. június 15-én megérkezik a Beszkidek aljára, a magyar határra, a gácsországi Klinec falvába. Másnapra Esze Tamás odahozta a maga 200 gyalogosát, 50 lovasát. Csőcseléknép volt biz az, fegyverük: bot meg kasza, alig akad náluk egy-egy rossz parasztpuska, katonának közülök összesen csak két ember mondható. Ez a tudatlan, veszekedő csapat, melyet mégis megnemesít a szabadító fejedelembe vetett rajongó hit és áhítatos bizalom, ez volt a Rákóczi kuruczainak magva! A fejedelem rögtön fegyelmezésükhöz fog és azalatt csak úgy nő ki a földből a sok, lelkes harczos. Rövidesen 3000 gyalogos és 300 lovas engedelmeskedik — a maga rakonczátlan módján — a vezérnek. Ezekkel átlépi a magyar határt. Bajok között is dicsőségesen halad előre. Az elnyomorodott nép, a szabadság sóhaja az ajkán, tömegesen tódul hozzá. Jönnek jól felfegyverzett magyar lovasok is, Bercsényi is érkezik utána pénzzel, hadinéppel. A nemzet felszabadításának reménye a hír szárnyán az idegenbe szakadt hadfiakat is fellelkesíti: jó magyar paripáikon hazavágtatnak Ebergényi huszárjai a Rajnától, Deák Páléi Olaszországból.

A fejedelem leereszkedik a síkságra, átkel a Tiszán. Nevének varázsa új csoportokat teremt elő a földből, magukválasztotta vezérek, holmi

kanászok, gúlyások, borbélyek, szabók, mi egyebek vezetik őket.

De a föld rögétől feljebb hág a lelkesedés. Egymás után hódolnak meg a különböző megyék, várak, városok. Megtelik az ország fegyverfogó néppel, mely a nemességet Rákóczi pártjára szorítja. Hódítva hatol előre. Pártjára áll a sok háborút viselt báró Sennyey István. Tokaj alá eljő a dolhai ellenfél, Károlyi Sándor. Megismerte a bécsi udvarban, hogy a nép nyomorán nem akarnak segíteni. Ugy járt, mint Bocskay. Ugy is tett. Védelmükre szállott. Kitűnően harczol a Dunán innen, a Dunán túl. Itt megnyeri a nemzeti ügynek gr. Eszterházy Antalt, eddig a császár ezredesét. Gróf Forgách Simon császári tábornok és sok egyéb mágnás is hozzájuk szegődik. A dicső Vak Bottyánt is szerencsésen ide üldözik. Ocskay kezdettől fogva a magyar részen vitézkedik. És feltünnek egymásután a többi jeles daliák a nemesi és polgári rendből.

Harcz folyik Dunán innen, Dunán túl, Tiszán innen, Tiszán túl, a Vág mentén, a Szepességben, a keleti határ felé, benn a bérczes Erdélyben is. Az egész nemzet fegyverben. A sok császári tábornoknak meggyűlik a dolga. Stahrenberg, Heister, Pálffy, Rabutin, Ritschan, Rabatta, Herbeville, Schlick, Glökelsperg meg a többinek, a jó Isten tudná a nevüket mind felsorolni.

A nemzet talpra állott, a sok nyomorgatás, törvénysértés, ármánykodás, hitszegés felszakitott minden sebet. »Recrudescunt diuturna inclytae gentis vulnera«: megújulnak a dicsőséges magyar nemzetnek régi sebei, — hirdette Rákóczi méltán híres manifesztumában. Ráday Pál mesteri tollal

fejtette ki ebben a szózatban, mi minden keseríti el a nemzet szívét-lelkét.

Ez a kiáltvány adja tudtára »a keresztény világ minden fejedelmeinek és köztársaságainak, úgy egyéb akármely, akárminemű állapotú, becsületű, méltóságú, tisztű és felsőségű rendeknek«, hogy nem lázongási viszketeg vagy fejedelmük elleni hűtlenség indítja Rákóczi és a nemzet lépteit. Isten és minden ő angyalai tanusíthatják, hogy a felkelés legfőbb okai a hazai törvények elmellőzése, idegenek szokatlan behozatala és az elviselhetetlen adózások terhei. A nemzetnek sérelmei után saját üldöztetését is kellően megvilágítja a fejedelem, kinek szándéka : az országot fegyveres kézzel megszabadítani. Nem uralomvágy, nem nyerekedési czélzat, nem magán dicsszomj adja kezükbe a fegyvert, arról bizonyságot tesznek Isten és a világ előtt. Istenbe veti reményét, az angyalok fognak értük küzdeni és a gondviselés megsegíti a nemzet igaz ügyét !

Ilyen lélek lobogott a harczok tüzében. Hosszú is, nehéz is volna szegről-végre elmondanom, miképen folyt a nyolcz esztendőig tartó háború, mint ragyogott fel, mint hanyatlott alá a magyarok csillaga Rákóczinak mindvégig a magyar szabadságért vívott ezen harczában. Soha egy pillanatig sem vett rajta erőt sem hatalomvágy, sem önzés, ő csak egy czélt szeretett volna elérni : a Magyarországhoz, a magyar nemzethez méltó békét.

»Egyedül a szabadság szeretete és a vágy : hazámat az idegen járom alól fölmenteni, volt czélja minden tetteimnek«, nyilatkoztatja ki a fejedelem az Örök Igazságnak ajánlott Emlékirataiban. A nyolcz évig tartó önfeláldozó küzdelemnek minden mozza-

nata ezt bizonyitja. A pirkadó hajnal sugarai alighogy beszűrődnek tábori szobájába, a dicső fejedelem már magánossan való írásokban foglalatoskodik«. Ilyenkor intézi a diplomácziai ügyeket. A háború egész ideje alatt szinte megszakitás nélkül tárgyal a lengyel, orosz, bajor, svéd, franczia és török uralkodókkal. Folytonosan figyelemmel kiséri az európai eseményeket. Világra szóló ügyek dőlnek el a különböző csatamezőkön: a legcsekélyebb kedvező fordulatot is gyümölcsöztetni akarja imádott hazája, szeretett népe javára. A kiktől támogatást remél, súlyos vereségeket szenvednek; de ez őt nem csüggeszti. Fáradhatatlanúl keresi a módokat, mint lehetne ezt is a magyar szabadság hasznára értékesíteni. A külső államok uralkodói a megigért támogatást csak halasztják, egyre küldi hozzájuk követeit, hogy közbenjárásra indítsa őket. Szent hevületében új meg új terveket készít, segítségükkel legalább egy keveset lehetne lendíteni a mi ügyünkön.

Ismételten felkinálják neki — a lengyel nép meg az orosz czár is — a lengyel királyságot, de ő átlátja hivatásának és e trónnak összeférhetetlenségét. Mint lengyel királynak jó egyetértésben kellene lennie a császárral, de mint magyar szabadsághősnek harczolnia kell vele. Hogy' hagyhatná cserben nemzete ügyét, hogy' tehetné ki hazáját a legnagyob veszélynek, a németek jármának, hisz ez akkor szabadságának még azon árnyékát is elveszítené, mely eddig megmaradt.

Az éjtszaka csendes óráit tanulmányainak szenteli. Fiatalságának tapasztalatlanságát szakadatlan kutatással, elmélkedéssel igyekszik ellensúlyozni. Átlátja, felismeri a hibákat; vezéri feladata: azok jóvátétele.

A nappalokat táborában, vitézei között tölti. Gyakorolja őket a hadviselésben, a fegyverforgatásban, szoktatja őket a fegyelemhez. Nem rendszeres hadsereg ez, a minőt tanulmányaiból ismer, hanem valóságos népfölkelés. Számukat a nemzeti lelkesedés olykor valóban nagyra — 100.000-en fölül — emeli, de csak úgy verődnek össze egy-egy hadjáratra. Mihelyt nagyobb ütközetet vívnak, elszélednek. Ha győztek volt, hazavitték a zsákmányt, ha vesztettek, hazamentek, megvigasztalni a családjukat. Félelmes hírük támadt hamarosan, pedig Rákóczi látta hiányaikat, igyekezett hát megtartani az ellenséget a magyarságra nézve oly kedvező balvéleményben. Zömük lovasság: gyalogság, melynek fontosságával ő annyira tisztában van, alig van, és a nemesség a »talpas« szolgálatot ugyancsak megveti, nagyon nehéz feladat hát ezt mégis karban tartani. Hisz még fegyverzetük is ugyancsak hiányos. Azután tüzérségre, műszaki hadnemre, orvosi szolgálatra szintén szükség van. Áldozatok árán szervezi, ahogy lehet. Vezetni is kell őket, de milyen eszztjei vannak erre! Az első időkben holmi durva, paraszttisztek, a kiket a hozzájuk tartozó tömegek miatt kimélni kell. Később is még leginkább az a mintegy 30 franczia. De ezek közt és alantasaik között mindenképpen nagy űr tátong. Egy táborban harczolnak, — ám a nemzetiség, az érdekek és érzések közössége nélkül. Rákóczi ezen is igyekszik segíteni: 1707-ben Marosvásárhelyről visszatérőben Kolozsvártt felállitja a »Nemesi Compániá«-t, de ezek inkább csak gavallérokká, mint tisztekké fejlődnek. A harczban kevesebb hasznukat veszi, mikor pedig a fegyverzaj elül, szabados viseletük szaporítja gondjait és kegyelmességét igényeli. Még

súlyosabb baja volt a seregnek a valamire való altiszti testület hiánya.

A tábornoki karban már jelesebb emberekkel rendelkezik. Ott van közöttük a rettenthetlen hős, a félszemű Vak Bottyán, »az öreg após«, kinek testét a néphit szerint golyó sem járja. A hol ő megjelen, onnan fut az ellenség, pusztul a labancz. Környezetében tündököl Ocskay, Bezerédy, Béri Balogh Ádám. Károlyi Sándor is derék vezérré fejlődött a harczok tüzében. Bercsényi sem utolsó a sorban. Hanem a sok mágnás tábornokról kevés jót lehetne mondani. Inkább hallgassunk is róluk.

Rákóczi Ferencz feladata mind e hiányokon segíteni. Ugyan ő maga is inkább csak elméleti ember. Valóságban akkor lett katona, mikor az első felkelőkkel bejött a határra. De kitünteti bizonyos veleszületett katonai érzék: Rákóczi-Zrinyi-vér, mely néha nagy stilben jelentkezik. Gyermekkorából várvívásokról, táborozásokról élénk és értékes emlékei vannak. És a mi mégis hiányzik belőle, pótolja rendületlen lelkesedése, személyes bátorsága, fáradhatatlan munkássága, nem lankadó kitartása. Vitézei élén keresztül-kasúl járja az országot. A hol szükség van rá, mindenütt ott terem; vizsgálja az erőditéseket, gyakorolja a sereget, oktatja a tüzérséget, készíti a hadiszabályokat: maga lelkességével lelket önt híveibe. Tűrni kell a hazáért, — zúgolódás nélkül példázza: ő, a fejedelem. Tábori szállása egyszerű, fekhelye nyomorúságos, az egész háború alatt mindig ruhástúl aludt. 1704-ben Szeged alatt, hol az ivó-víz különösen rossz volt, bele is betegedett a több heti ostromba. De azért az 1709-i szörnyű hideg télben nem egyszer hált a fagyott földön.

A földnek jámbor népe, mely oly rajongással tódult zászlai alá, nem is csalódott benne soha. Ha adózásról volt szó, maga adott példát a főuraknak az áldozatkészségre, hogy a népre minél kevesebb teher háruljon. Ha sérelmeket kellett orvosolni, Zemplén, Abauj vármegye gyülésein mindig pártját fogta a szegényeknek. Mikor az 1710. év vége felé maga is megtörten, széjjelfoszlott reményekkel, szinte az utolsó kisérlet elszántságával ment Patakról Ungvárra, útjában dunántúli és végvidéki hű nemeseinek és tisztjeinek menekülő nejeivel és a hidegtől dermedt csecsemőivel találkozván, emberszerető szíve mindent megtett értük, a mit csak tehetett. Bálványozta is a magyarság a nagy fejedelmet, és a hol tudta, kimutatta iránta érzett szeretetét. Igy, mikor Ujhelyen áthaladt, »az egész város népe: még a kicsiny gyermekek is örülvén eő Felségének, és Istentől hosszú életet kívánván, kijöttek eő Felsége eleiben.«

Csakis ez a lelkesedés teszi érthetővé, hogy mindjárt felkelése elején diadalról-diadalra vezette seregeit. Egész ezredekkel szemben arat diadalt, vár vár után hódol meg neki, így tesz szert Kállón is az első tüzérségre, így menti meg Deák Ferencz szolnoki vívása után a Duna-Tisza közét a ráczok beütéseinek veszedelmétől és 1703. végén egyszerre hatalma ala kerül a Szepesség meg Erdély nagy része.

A következő év elején mindjárt meghódol neki Tokaj és Károlyi Sándor fellépésére a Dunántúl minden megyéje is hűségére tér. Bécs nyomban megijed és békés törekvéseit a kalocsai érsek, Széchenyi Pál útján hamarosan tudtára adja Rákóczinak. A fejedelem Eger ostromát megszakítja, Gyön-

gyösön találkozik a kalocsai érsekkel, a kit Szirmay István és Okolicsányi Pál kisértek. Mindhárman, bár királypártiak voltak, a nemzeti ügy előzékeny barátainak mutatkoztak. Pedig Rákóczi mindjárt kijelentette, hogy a külhatalmasságok kezességével biztosított békét kiván. A magyar követelésnek a harcztéri eredmények jó hajlandóságot biztosítottak: Károlyi Bécsig nyomult, majd Ocskayval együtt a nyugati határon a szomolányi hegyszorosokban súlyosan megverte és foglyul is ejtette Ritschan tábornokot. Koronczónál ugyan veszteséget szenvedett a gyalogság, de rövidesen kiköszörültük a csorbát Szentgotthárdnál, hol Rabatta tábornok seregét tönkre vertük. Egyidejüleg a német helységeket körülzárták, a rácz gyarmatokat, valamint a horvát és osztrák határt ugyancsak fenyegették. Szeged ostroma ugyan ekkor nem sikerült, de Rákóczit Erdély megválasztotta fejedelméül. Ez nagyot lendíthetett volna a nemzeti ügyön, ha ugyanakkor Savoyai Eugén Höchstaedtnél fényes győzelmet nem arat a szövetséges franczia és bajor hadakon. Széchenyi újabban fegyverszünetet ajánlott, de Rákóczi ezt csak később fogadta el, mikor már Kassát és Eperjest elfoglalta a magyarság. 1704. karácsonyán ugyan közbeesett a nagyszombati szerencsétlen ütközet, de az erdélyi és felső-magyarországi győzelmek helyreállították az egyensúlyt. A kuruczság ügye egyébként is jól állt és a fejedelem vígan készült az újabb hadjáratra. Ennek az 1705.-i lelkes örömnek ad hangot *Csinom Palkó* kevély nótája is, mely egyebek között, kissé nyersen is, így dicsekszik:

Patyolat az kurucz,
Gyöngy az felesége;
Hetes vászon az labonczság,
Köd az felesége.

Nosza tehát hadnagy uram,
Dúljuk fel jószágát,
Mind ellenségünknek
Hajtsuk el marháját!

Ha ránk támad, az pénziért
Vágd be az ajtaját,
Furd meg az hordaját,
Idd meg mind az borát.

Az parasztembernek
Fogd meg az szakálát,
Hajtsd el az marháját —
Verd pofon ő magát.

Az labonczság takarodjék
Nemes országunkból, —
Hogy végtire szalag-szíjat
Ne vágjunk hátából!

E magában bízó hangulatban hívta egybe Rákóczi 1705 szeptember 1-ére az eredetileg Rákosra tervezett, de a német közelsége miatt — u. i. Pest az ő kezén volt, — Szécsényben megtartott országgyűlést. Tárgyaiúl a béke pontjai és a protestánsok követelései voltak kitűzve. Az előbbi kérdésre nézve Széchenyi ismételt előterjesztései kinálták az alapot, az utóbbira nézve a fejedelmet a megelőző évbe Gyöngyösön tett igéretei kötelezték.

Négy-öt város kivételével valamennyi vármegye és sz. kir. város követei megjelentek a szécsényi mezőkön, ott voltak a királyi békekövetek is. A főuraknak és rendeknek, valamint a fejedelem udvari embereinek és testőreinek négyszögű sátortábora közepén emelkedett a fejedelem díszes hármas sátora: az ülések és díszebédek színhelye. A fényes látványosságnak nagy közönsége volt: a ragyogó hadinép és a kiváncsi néptömeg. Ennek sorai között vonult be a fejedelem a városba, majd karabélyosaitól, palotás ezredétől és udvari hadától környezve szept. 9-én a táborba. A számos díszes főúri és katonai zászló közül, melyeket az egri püspök már előzetesen ünnepélyesen felszentelt, kitünt Rákóczinak tiszta fehér, aranyos lobogója, melyen a büszke »Pressa resurgo« felirat ékeskedett: elnyomva — föltámadok.

A tanácskozások szept. 12-től október 3-ig tartottak. A szabadság mozgalmának ezen első hivatalos testülete szerencsés érzékkel találja meg az alkotmányos formát. Nem a király hívta össze, az ország főméltóságai nincsenek jelen, bár az egybegyültek valóban az ország akaratát képviselik, — hisz itt vannak mindazok, a kik a királytól összehívott országgyűléstől szándékosan távol maradtak, sőt itt vannak a császári biztosok is. Mindegy: ők nem tekintik magukat országgyűlésnek, hanem a szabadságukért fegyverben álló magyar rendek tábori gyűlésének minőségében állapodtak meg.

Bercsényi politikai nagyságára mutat ez a meghatározás, melyet több más fontos javaslattal együtt — mindenesetre Rákóczival egyetértőleg — hatalmas előterjesztés kiséretében ő adott elő. Ugyanígy Rákóczit is ennek megfelelő czimmel tisztelik meg, a mennyiben megválasztják »Az Haza Szabad-

ságáért öszveszövetkezett Magyarok Vezérlő Fejedelmé«-nek.

Ezekben megállapodván, felesküdtek fejedelmük hűségére a rendek, legelsőben Bercsényi, majd Forgách, Eszterházy Antal és Csáky István, annak utána »egynehány Uri Rendek, Tisztek és Méltóságok«. Ezeket látván a papok, a kik eddig vonakodtak, szintén letették a hitet, azon megtoldással, hogy megtartandják a Szövetkezettek rendeleteit, »az mennyiben a Római Catholica Vallás ellen nincsenek«. Másnap ünnepi mise után a fejedelem is felesküdött a megállapított szöveg szerint, és az egri püspök prédikácziója után »Urunk eő Nagysága négy Méltóságos Generalis: úgymint Bercsényi Uram, Forgács Uram, Eszterházy Antal Uram és Csáky István Uram által háromszor solenniter felemeltetett, clamans Universa Multitudo: Vivat, Vivat, Vivat!«

Ez a felemelés a régi paizsraemelésnek megfelelően történt. Hasonlóan, ősi szép hagyomány szerint a fejedelemtől adott »dicséretes és emlékezetes Vendégség« fejezte be a nagy napot.

A szövetkezési oklevelet a gyűlés határozata értelmében minden nemes vármegyében külön jegyzőkönyvbe foglalták és arra minden nemes és úri rendeket megeskettek.

A nemzetgyűlés korlátlan hatalommal ruházta fel Rákóczit politikai, hadi és pénzügyekben. Az ajánlatukra a fejedelemtől hamarosan kinevezett 24 tagú senatus csak az ő kérésére avatkozott be a politikai ügyekbe. Hogy a fejedelem a vármegyékkel könnyebben és takarékosabban érintkezhessék, minden megyéből mellé rendelnek két, lehetőleg nemes ifjút.

Legnehezebb volt a protestánsok igényeit kielégíteni, melyeket a linczi békekötésre alapítottak. Végre is Rákóczi alkotmányos és türelmes gondolkodásának megfelelően, szinte a jeles Árpádházi királyokra emlékeztető, fáradhatatlan buzgalommal minden vármegyének követeit személyesen meghallgatta és békésen kiegyeztette őket a lelkiismereti szabadság, és a vallás szabad gyakorlatának elvei és régebbi törvényeik alapján. A kassai Nagytemplom a katholikusoké maradt, a tót templom meg a lutheránusoknak cedáltatott.

A három vallásfelekezetnek e gyűlésen megnyilvánult egyetértését szépen örökítette meg az ez alkalomból vert emlékérem. Egyik oldalán a fejedelem arczmása van a szokott felírattal, a másik oldalon a haza oltárának tüzét a három vallásnak megfelelőleg három nemtő táplálja. A latin körírat azt jelenti: »Közösen táplálják« és »A vallások egyetértését a szabadság táplálja«.

Ime, a vallásához hű Rákóczi mint rendeli alá a haza közös érdekeinek a különböző vallási felfogásokat. Igy történik, hogy a jezsuiták, illetőleg azoknak nemzetközisége ellen is erélyes határozatokat hoznak.

A császárral való béke ügyében Rákóczi kimutatta, hogy eddig nem lehetett megkötni, mert arra a császári részről ugyan sok szívesség és nagylelkü ígéret, de semmi komoly szándék nem mutatkozott. De — hátha már most őszintébb útra térnek — a békesség raktájának folytatására biztosokat nevez ki.

Láthatjuk, Szécsényben ideiglenes szervezetet létesítettek, mely béke esetén szinte magától megszűnhetett. Legföljebb az lehet kérdéses, vajjon a háború miatt nem lett volna-e czélravezetőbb, ha

magát Rákóczit teljes hatalommal ruházzák fel. De midőn az egész szabadságharcz a nemzet alkotmányáért folyik, érthető, hogy ily kevésbbé alkotmányos formára senki, legkevésbé az ideális lelkű fejedelem nem gondolt.

I. Lipót politikájának kudarcza világos: most már akart országgyűlést tartani, de nem tarthatott, mert a nemzet nem akart vele szóbaállni. Ellenben ő kénytelen Rákóczival mint egyenlő rangú ellenféllel tárgyalni. Halálos ágyán átlátta a császár, hogy egész életét elhibázta. Debuisset pridem!

A hagyomány szerint az volt utolsó kívánsága, írják meg utódai számára okulásul az ő élete történetét hibáival együtt. Fia és utóda I. József, ki már apja életében nyíltan kárhoztatta, sőt megtagadta politikáját, sietett is a régi kor embereit félretenni. Igy legelőször Kollonicsot távolította el. A fiatal császár valóban komolyan kereste a békét. Szeretett és nagyrabecsült rokona, Eugén herczeg ránk nézve kedvezőtlenül akarta befolyásolni, ő azonban inkább hallgatott szövetséges társai, az angolok és hollandusok tanácsára, a kik nagyon is javallották a békekötést. 1705 telén megindúltak az új béketárgyalások. A miniszterelnök, Salm herczeg nevében báró Seilern és gróf Wratislaw vezették a béketárgyalásokat Nagyszombatban, Anglia és Hollandia két-két követének, kik mint békebiztosok szerepeltek, jelenlétében.

A fejedelem maga is óhajtotta a békét. A külső segélyben azonban már ekkor megrendült a bizalma és inkább erejével akart hatni. Jól is folytak a dolgok; a nép is azt énekelte karácsony szombatján Vak Bottyánról való örvendező énekében:

Míg ez hazában csak *egy* német lészen:
Békesség soha itt nem lészen egészen.
Praktikának magva hogy végkép enyészszen—
Ki köll az németnek pusztulni egészen!

A fejedelem sem bízott a német igéreteiben, azért állitott fel oly nagy követeléseket: a szabad királyválasztás és az arany bulla ellenállási záradékának helyreállitását, az erdélyi fejedelemség önállósitását és a kötendő békének a külföldi hatalmak által való biztositását. Béke helyett csak fegyverszünetet kötöttek az 1706. április 15-től július 20-ig tartó időre.

József császár akarta a békét, igért is sok mindent, de különösen az utóbbi két feltételbe nem egyezett bele. Ellenben leküldik Rákóczihoz a Bécsujhelyről történt szökése óta Bécsbe internált fejedelemnőt, beszélje rá, birja rá férjét a békére. Wratislaw gróf ujra felkeresi és megkinálja a római birodalmi független fejedelemséggel, kecsegteti a birodalmi gyülésen szavazattal és más egyéb, az erdélyi fejedelemségnél előnyösebb dolgokkal, kijelenti azt is, hogy az utolsóra vonatkozó követelésébe a császár soha sem fog belenyugodni.

Rákóczi azonban az elvek embere volt. Nem családja emelését, csak hazája szabadságát kereste és minden igéretet visszautasított. Lelkében még mindig csak ott élt a franczia segitség reménye. A saját személyének azonban nem igényelt semmit. Készségesen, egész őszintén felajánlotta, hogy a maga részéről lemond Erdély fejedelmi székéről — akár szolgáinak legkisebbike javára. E párbeszédre mondotta a császár embere ez emlékezetes szavakat: »Oh fejedelem, Ön Franczia ország igéreteiben bizik,

mely ország azon fejedelmek menhelye, kiket igéreteinek s fogadásainak megszegése által szerencsétlenségbe döntött; Ön is ezeknek számát fogja szaporítani, és ott haland meg.«

Rákóczi lelkében azonban csak az a válasz élt, melyet az ebből az időből való és neki tulajdonitott verssorok mondanak:

Ne higyj magyar, a németnek,
Akármivel hitegetnek;
Mert ha ád is nagy levelet:
Mint a kerek köpönyeged,
S pecsétet üt ollyat rája,
Mint a holdnak karimája:
Nincsen abban semmi virtus —
Verje meg a Jézus Krisztus!!.....

Leküldték hozzá Bécsből egyetlen kedves testvérét, Aspremont grófnét is nagy igéretekkel és biztatásokkal. De a nemzet évszázados keserű tapasztalatai nagyon mélyen gyökereztek szívében: a fegyverszünetet sem ujitotta meg.

Erre gróf Pálffy János betört az országba horvátjaival és ráczjaival; de a kuruczok kiszoritották őket, sőt elfoglalták az Ausztria védelmére a Fertőtől Sopron alatt az osztrák határig épitett nagyszerű sánczművet, nagy zsákmányt ejtettek és egész Bécsig dúltak, égettek. Rákóczi személyesen vonul az erős Esztergom vára alá.

Tábort üt a Garam-torokban,
Persia-szőnyegen pihen szép sátorban.

A síkságon terül el a tábor, de az ő aranyszázlós patyolat-sátora dombon áll magában.

Friss, kerek dombon áll tegnapi nap ólta;
Nemcsak az sátor, a domb is csak azólta!
Jó kurucz vitézek csak tegnap dombolták,
A földjét kezekben, süveggel hordották.

Ugy szerették a nyalka vitézek fejedelmüket!

Nagy Rákóczi jár az gyönyörű mezőben,
Rettenetes kardja villog a kezében.
Kardjával fölmutat Esztergom várára,
Vár tornyán lobogó császár zászlójára:

»Mire a fényes nap háromszor felsütne —
Hejh! magyar lobogó lesz oda feltűzve!«
»Szóljatok álgyúim, szörnyen ropogjatok,
Dunának két partja rengjen alattatok!«
Hejh! s megbődülének Rákóczi álgyúi,
Hejh! s megrendülének Esztergom tornyai.

És egy rettenetes, véres éjjeli ostrom után

Hasad az szép hajnal, piros az hegyoldal...
Esztergom várában Rákóczi felnyargal.
Esztergom utczáin szikrát hány patkója,
Esztergom bástyáin lobog az zászlója...

Szeptember 14-én a Szent István építette várkápolnában kuruczok zengik a Te Deum laudamus-t! Októberben dicsőségesen bevonul a fejedelem Kassára is. Az esztendő végén a senatust Rozsnyóra rendeli a fejedelem. A kormánytanács ülésének főtárgya a franczia király válasza, melyben Rákóczit, miután Szécsényben fejedelemmé választották, elismeri szövetségesének. De a szövetséges rendeket még mindig a császár alattvalóinak tekintette és így

velük nem tárgyalhat. A senatus egyhangulag a függetlenségi nyilatkozat mellett volt, ennek kimondására azonban az országgyűlés volt hivatva, melyet a következő tavaszra Ónodra egybehív a fejedelem. Addig titokban tartandók a megállapodások.

A rozsnyói gyűlés az érezhető nagy pénzhiányon is segít. Kivet Felsőmagyarországra két millió frt adót, de olyképen, hogy azt felesleges termesztményeikben szolgáltassák be. Rákóczi mindenben kiméli nemzetét.

1707 elején is elmegy a marosvásárhelyi nemzetgyűlésre, hol végre a három év előtti választás értelmében a magyar koronázási szertartások szerint nagy lelkesedéssel beiktatják fejedelmi székébe, felruházzák a »haza atyja« és »felséges« czímmel. Rákóczi óhajtja, hogy a többi minden más vallásbeli püspökön kívül katholikus püspök is legyen. A nemzetgyűlés ellene van; Rákóczi, pedig ismerjük mély vallásosságát, meghajol az alkotmányos akarat előtt. Másnap megint, midőn arról van szó, hogy sereget és a háboruhoz segédeszközöket nyerjen, udvari hadait elküldi Szeben ostromlóinak segítségére, nehogy jelenlétük nyomásnak látszassék Ki is mondja a nemzetgyűlés határozatilag: a megegyezése nélkül katonává lett jobbágyát minden földesúr visszakövetelheti. És akármennyire csügg is a szabadság ügyén, ebbe a határozatba is belenyugszik a fejedelem, pedig ez már csak nagyon méltánytalan.

Erdélyből egyenesen Ónodra megy. Útjában észreveszi, hogy a hazafias lelkesedés bizonyos mértékig alászállott. A katonaságnak való népet feszélyezte a rend és fegyelem, melyre immár rá-

rászorította őket a fejedelem; zsákmány sem igen kecsegtette őket, mert az élelmezés pontosan szabályoztatott. A nyugalomszerető öregebb emberek kedve pedig ellankadt, mióta a béketárgyalások megszakadtak. A hadiéletből, táborozásból is bizonyos terhek hárultak a közönségre. Ezeket a háboruval együttjáró alkalmatlanságokat Turóczvármegye a nemzeti ügy ellen fordította. Élén az Okolicsányiak állottak, a kiknek befolyására a vármegye körlevélben felszólított néhány lutheránus vármegyét, hogy egyesülten igyekezzenek orvosolni e bajokat, melyeknek forrása »némely egyes emberek érdekei« lehetnek. A társhatóságok a leveleket, részint felbontatlanul, részint felbontva a fejedelem elé terjesztették, kifejezvén, hogy ők az orvoslást a Szövetkezett Rendekre bízzák. Rákóczi útközben kapta e tudósításokat és önzetlen, becsületes lelkét mélyen sértette a gyanusítás. Hozzá senki sem fordult panaszszal, Turóczvármegye sem, a mely különben is alig esett a hadak vonulásának útjába, ezt a fellépést tehát méltán tekintette konkolyhintésnek.

Május 24-én délután öt óra tájban érkezik Szerencsről a sajókörömi mezőre. A bevonulás a felséges fejedelemhez méltó pompával történt. Két székely vörös lobogós sereg meg egy karabélyos ezred vezeti a menetet. Az arany szerszámos vezetéklovak után lépdelnek a főbb udvari méltóságok, majd a senatorok párosan. Bercsényi és Károlyi mögött pompás török pejparipán üget a fejedelem, királyszínű bársonyköntös borítja a testét, fekete kócsagtollas föveg a fején. Két oldalról a nemes ifjak járnak, utánuk a sok úri és főrendek, a vármegyék követei, a fejedelmi udvar párduczbőrös, forgós népe kornétástul, végül a mezei seregek. Két felől karabélyosok

és gyaloggránátosok sorfala emelkedik, úgy érkezik ő felsége várforma sátorába.

Az első napokat a senatus bizalmas tanácskozásai foglalják el és a fejedelem is sokat értekezik főbb embereivel. Május utolsó napján ünnepi mise hallgatása után megkezdődik a nemzetgyülés. Az egri püspök üdvözlésére hazafias szavakkal válaszol a fejedelem, hirdeti édes hazájához való tökéletes szeretetét és áldozatkészségét a nemzet szabadságainak helyreállításáért folytatandó további munkájában.

A konkolyhintők a tanácskozás rendjére vonatkozólag újabb gazságokat kovácsolnak — eredménytelenül. Június 4-én megszavazza a gyűlés a hadakozásra szükséges két milliót. 6-án a rézpénz ügyének tárgyalása közben Berkes váczi vikárius próbálkozott egy kis zavarcsinálással. De nem sikerült.

Ezzel kapcsolatban a fejedelem felelősségre vonja a turóczi követeket is és felszólítja őket panaszaik előterjesztésére. Rakovszky Menyhért alispán és Okolicsányi Kristóf jegyző (Pálnak fia) felállanak. A fejedelem maga elé hívja őket, hogy szavukat jobban hallja. Nem átallják túlzott panaszaikat még inkább kiszínezni. Bercsényi már alig bírja a rágalmazókat hallgatni, de a fejedelem egyre csillapítja indulatos fővezérét. Szavaik végeztével higgadtan megmagyarázza Rákóczi tettük helytelenségét, mert hisz a szabadságharcz bizonyára áldozatokkal jár, de Turócz vármegyének épen a legkevesebbet kell áldoznia. Rosszhiszeműségüket nyílván látja abból, hogy tőle soha sem kértek orvoslást képzelt sérelmeikre. E méltatlan és becsületsértő eljárásukért igazságot és elégtételt kíván a rendektől. A fejedelem azt várta, hogy a

gyűlés törvényes vizsgálatot fog ellenök elrendelni. Hosszabb csend következett. Értelmét a fejedelem nem tudta. Azt hitte, hogy a gyűlés egyetért a turócziakkal, pedig az a senatus javaslatát várta. Felháborodása kitört belőle. Könnyes szemmel méltán hivatkozott önfeláldozására, szenvedéseire, aranytiszta önzetlenségére: »Ne szenvedd, édes hazám, rajtam ezt a gyalázatot«! És fejedelmi szívének egész keserűségével jelentette ki: nem marad egyéb teendője, mint hogy lemondjon méltóságáról és visszavonúljon erdélvi fejedelemségébe. A gyülekezetet megrázta ez a jelenet. Bercsényi izgatott beszédére valamennyien felzendültek, a fejedelem lábaihoz borúltak, hogy el ne hagyja őket és Bercsényivel élükön, rátámadtak a két követre. Az alispánt nyomban agyonvagdalták, a jegyzőt összekaszabolták, míg másnap törvényes itélet alapján lefejezték."

A nem várt felindulás lecsendesítette a fejedelmet. Első gondja az volt, hogy rendetlenség ne támadjon és intézkedett a többi turócziak védelméről. Sikerült is a rendet helyreállítani.

A június 22-én véget ért űlésszakasz legnevezetesebb eseménye a 14-i határozat volt: Bercsényi indítványára a senatus javaslata szerint Józsefet megfosztják a nemzet trónjától. »Eb ura fakó!« ebbe a zamatos kijelentésbe tömörítették az új helyzetet: az utóbbi három év tényleges állapotát. A nemzet többé nem volt József alattvalója, a franczia király szövetségét magyar részről immár mi sem gátolta.

* * *

A hogy a nemzet életereje mutatkozik a harcz terén, belső élete is fellendűl. A magyar társadalom

régi fényében tündökölt még egyszer — utóljára. Gyüjtőpontja a fejedelem fényes, 4—500 főre menő udvara volt. Az udvari hadak nincsenek e számban. Az udvar magyar jellegű: nyelvében és erkölcseiben egyaránt. Jellemzi a keleti fényűzés, mely a harczias nemzeti pompában érvényesül. Mesés díszruhák: vörös meg kék selyem, bársony, brokát, aranynyal, skófiummal hímezve; nyusztos kalpag, párducz-, tigris-, farkasbőr kaczagány, zsinóros dolmány, kivarrott sárga, piros csizma, ezüst a sarkantyú, még a patkó is. Kardjuk, buzogányuk, övük, kapcsaik drágakő meg zománcz. Zászlaik selyemből, ékes czímerekkel, képekkel, aranynyal: bölcs jelmondatok rajtuk.

Országos gyűléseken díszes sátorok, gobelin-nel, szőnyeggel, kárpittal fogadják be a díszruhás hazafiak, apródok, nemesek ragyogó lovasmenetét. Az ősi kastélyok, Munkács, Patak, Szerencs, Bercsényiék palotája Ungvártt: nagy lakomák, mulatságok, színi komédiáktól hangosak franczia etikett, finom szertartások, válogatott étkek, mindenféle borok nagy pazar bőségben.

A szécsényi ebéden háromszázhatvanhat ételtől, dús hegyaljai bortól roskad a három asztal, a többféle rendnek: a fejedelem, udvari marsallja, főudvarmestere előülése mellett.

Egy kicsit sok is volt a fényűzésből, pazarlásból. Igaz, óriási birtokaik, jövedelmeik voltak a fejedelemnek meg a főuraknak, a polgárságnak is volt keresete szépen, folyt a kereskedés, bányászat, gyáripar, kisipar. Kiterjedt a gondos figyelem mindenre. De a külföldről kapott arany-, ezüstpénz vissza is ment oda posztóért, lőporért, egyéb hadi szerekért. Itthon csak a kongó libertás járta. Eleinte

kitünően forgott, később azonban leszállott az értéke, a mi felverte az árakat. A becse még inkább megcsökkent: adásra-vevésre már el sem fogadták. És még hamisították is. Erre 1706-ban kormánytanácsosi határozattal kellett a bajokon segíteni. Idővel, mikor az ügyek rosszra fordultak, nagyon nagy baj volt vele: kiment a forgalomból. Most már nem volt elegendő a földnek termése, a portyázások haszna a sereg élelmezésére, zsoldjára. Mégis adót kellett kivetni, a mitől évekig óvakodtak. De inkább az egyházi, úri és nemesi rendeket terhelték meg vele, mint a szegény népet. Rákóczi ekkor is példát adott az önzetlenségben. Ennek hatása alatt az is megesett, hogy egy vármegye keveselte a reá kivetett adót: Heves vármegye tüntette ki magát ilyen szépen.

A nemzeti felbuzdulás és az aránylagos közjólét a kulturában is gyümölcsözött: magyarosodtak az iskolák, őket is pártfogolták a fenkölt lelkü vezérek: Rákóczi, Bercsényi, még pedig felekezeti különbség nélkül. Patakot nemcsak anyagi támogatásával, de érdeklődésével is nagyon kitüntette a fejedelem; megjelent a vizsgákon, vitázott kedves tudományai: a történelem, csillagászat és mechanika kérdéseiben a tudós professzorokkal, a mint följegyzé Beniczky Gáspár.

A tudományok, művészetek iránt Bercsényi is kiválóképen érdeklődött. Ungvári kastélya festmény-, metszetgyüjteményeivel, könyv-, fegyverés régiségtárával, vegyészeti műtermével valóságos muzeum volt. Támogatta a fejedelem, a princeps poetarum, az irodalmat, költészetet, művészeteket: képirást, zenét. Maga is irt: verset is egy párat, prózát meg sokat, és a fegyverzörej között is szive-

sen olvasta a különböző táborhelyekről hozzá beküldött verseket, melyek mind mai napig népköltészetünk gyöngyei. Gondoljunk csak az Esztergom megvételéről vagy az Ocskay árulásáról szóló balladákra és a töméntelen lírai vers közül pl. a »Rákóczi nótá«-ra, az »Őszi harmat után«-ra. Arra is volt gondja, hogy a külföldi ellenséges tudósitásokat saját hirlapjával, az 1705-ben megindult »Mercurius Veridicus ex Hungariá«-val ellensulyozza. Az élénk irodalmi élet a nyomdászatot is felvirágoztatta.

* * *

A helyzet az ónodi abrenuncziáczio után mit sem változott. Rákóczi a régi elszántsággal küzd, bár eszménye, czélja még mindig a béke, természetesen az ő véleménye szerint biztositott béke. A császár sem kezd hevesebb harczot; bár nem sikerül neki a trónfosztó határozat ellen törvényes országgyüléstől orvoslást nyernie, csak hajlik tovább is a békére. A külföldi közbenjárás erősiti jó szándékaiban.

A harczok váltakozó eredménynyel folynak. 1707 folyamán Bottyán a Dunántúlnak egész a Lajtáig ura, Pálffyt alaposan fenyegeti, Ausztriát, Bécs táját ugyancsak nyomorgatja; Bezerédy Stiriát zaklatja, Béri Balogh Ádám a ráczokat zabolázza. A következő év nyarán Bottyán a Vág mentére száll és diadalt diadal után arat. Alvezére, Ocskay társaságában az északnyugati határt jól megvédelmezi és Morvában diadalmasan prédál. A fejedelem Eger felől szép sereggel közeledik, nagy terveket forgat elméjében.

De alvezérei beleviszik egy tőle nem helyeselt harczba és elkövetkezik a gyászos trencséni vereség.

melynél »gyalázatosabb, nyomorultabb s következményeiben gyászosabb csatavesztés — Rákóczi szerint — soha sem volt«. Bécs örömmámorba esik. Ezt a dunántúli csapatok ugyan hamarosan megzavarták: még ugyanazon hónapban többször beütöttek Ausztriába s Laxemburgban majd elfogták József császárt, a ki futva menekült; Bécs körül is raboltak, diadalmaskodtak, hatalmas zsákmányra tettek szert. Érsekujvár alól is a nemes Heister tábornoknak három heti dühös vívás után szégyenszemre gyalázattal kellett elvonulnia.

Az egész országot berobogták a kuruczok, a nélkül, hogy valahol is biztonságban lettek volna. Mert velük szemben az ellenség is csak úgy száguldozott, Dunán innen, Dunán túl, mint Erdélyben. A fényes győzedelmek sem vezettek döntő eredményre, egyik fél diadala sem lehetett végzetes fontosságúvá. A labancznak legalább volt egy biztos helye: Bécs, ha meg is kergették belé és belőle egy kissé. De a nyalka kurucznak nem volt igazi fészke, sem Ujvár, sem Kassa, sem Eger, sem Munkács.

Nem is az egyes ütközeteken fordult tehát a koczka. A törököt ki lehetett űzni, mikor Budát elvesztette, mert ez volt az ő hatalmának kulcsa. Hanem a Rákóczi háborújában az egész nemzetet kellett meggyőzni. Ezt pedig nem lehetett, nem is lehet karddal sohasem leverni. Példa rá Világos, a hol letettük a fegyvert és utána némaságunkkal is — évek multán — mégis újra felkeltünk.

Az életképes nemzet kiapadhatatlan erőforrásoknak, felbecsülhetetlen erőknek, kiszámíthatatlan működéseknek eleven szervezete. Nem lehet legázolni. Ocskay, Thuróczy, Bezerédy árulásai azért

oly jellemző tünetek. Mutatják a nemzeti léleknek csüggeteg kifáradtságát. Trencsén után bizonyos kábultság szállta meg az egész nemzetet. A harczosok csak saját vagyonuk és családjuk megmentésére gondoltak. A menekülők élelmet és lakást követeltek. Majd széthullanak a seregek, elesnek, kapitulálnak a várak, fogságba kerülnek az utolsó, tántoríthatatlan vitézek, fejüket is veszik. Az országban szerte, különösen a harczok színhelyén dúl, mint valóságos Isten csapása, az ázsiai pestis. Csúfolódik is a kegyetlen labancz:

Hol vagy te most nyalka kurucz —
A ki voltál, mint a szép strucz?! . . .
Szaladj kurucz, jön a német! . . .

Jön a német. De mit hoz a tarsolyában? csak békeajánlatot, egész tisztességes békeajánlatot!

A kifáradt, az ellankadt, az erőiből kiszivattyúzott nemzet nem olyan fáradt, nem olyan lankadt, nem annyira erőtlen, hogy semmibe vehetnék. Rákóczi még azt is hiszi, hogy idegen segítséggel talpra állíthatja. De a várt idegen segítség nem jő. Hanem megjelent Bécsben Angliának egy rendkívüli követe, lord Peterborough, s követelte a magyar kérdés rendezését.

Miután 1709 végén Péter czár Pultavánál tönkre silányította a svédeket, szintén közbenjárt Bécsben a magyar béke érdekében.

De Bottyán János meghal: elvész a Dunántúl. Heister a Szepességre veti magát: árulás elejti a kitünő Lőcsét, utána vész az egész vidék. Rákóczi még ekkor is ide-oda bolyong, a pestis meg a német elől, hogy legalább az ellenség meg ne tudja valódi állapotukat. Csapataiba befogad néhány ezer svéd,

franczia, lengyel és lithvániai tatár harczost, a kiket a svéd király szolgálatában a muszka megvert. Valahogy talpra áll és Vadkertnél megütközik az ellenséggel. Szinte győzelmet arat, de a sereg gyengesége miatt nem tudja kiaknázni. Azonban Érsek-Ujvárral helyreállítja az annyira fontos összeköttetést, a várat Károlyi élelemmel is ellátja. Rákóczi a Dunántúlt akarja felbátorítani; Kassának, Eperjesnek a pestistől megtizedelt helyőrségét kiegészíti, Munkácsot régi terve szerint jól megerősíti.

Legalább húzza a háborút, míg a franczia királylyal tisztába jő. Vetésy László kedvező választ is hoz XIV. Lajostól. Azonban elesik Ujvára, alóla az ellenség nyomúl előre, a kurucz hadak meg kimerülten elszélednek. A fejedelem beszorúl a Tisza és a Beszkid hegyek szögletébe, Munkács alá. Várai kapitulálnak: a pápai szék állást foglalt József érdekében, és véleménye előtt meghajlik a papság, nyomukban a kath. tisztek és nemesek nagy száma is. A gyengéket megejti a vesztegetés, az agyonzaklatott városi lakosok is a fegyverletevést követelik. Bizony nem használt az általános pénteki bőjt sem, melyet az 1708. év végén elrendeltek a Statusok Isten kiengesztelésére. Minden, minden a nemzet ellen fordult.

Rákóczi maga is átlátja, hogy békét kell kötni: 1710 végén, 1711 elején tárgyalt is Vaján Pálffyval. Ennek folytán alkotmányos érzülete szerint 1711 január végén Salánkra összehívja senatorait és erdélyi kormánytanácsosait. A senatus egy része ugyan nincs jelen; Bercsényi, Forgách, Eszterházy stb. már Lengyelországban vannak. Rákóczi első kérdése: Vajjon a mostani válságos állapotban engedhetnek-e valamit az 1706-i békeföltételekből?

Fentartandók az 1706-i feltételek és az alkudozásokra összehívandó a teljes senatus és a Szövetkezett Rendek, — ez a felelet.

A fegyverszünet végével Munkácsba zárkózzék, — vagy Lengyelországba menjen-e a czárral értekezendő? kérdi másodszor a fejedelem. Az utóbbit fogadták el a jelenlevő senatorok.

Az erdélyi tanácsosok a kérdésekre hasonló szellemben felelnek. Továbbá: Rákóczi kész őket neki adott hűségesküjök alól felmenteni és kéri, egyezzenek bele, hogy ő is lemondjon a fejedelemségről: könyörögnek neki, hagyjon fel lemondási szándékaival, ők hűségesen követik akárhová.

Február 18-a van. Még tart a fegyverszünet. Rákóczi már indul Lengyelországba. 20-án Alsóvereczkéről ír Károlyinak: reá ruházza a hadak feletti parancsnokságot. Az őrséggel, ágyúval, élelemmel, pénzzel megrakott munkácsi vár — benne van Károlyiné is — parancsnokának, báró Sennyey Istvánnak nem hagyja meg, hogy helyettesének engedelmeskedjék.

Február 21-én van a haza határán. Sírva borúlt lábai elé egy udvari czigánymuzsikusa, feljajdúlt keservesen: »Elmégysz, felséges fejedelem, itt hagyod a vagyont, keresed a nincsent!«

Átlépett a határon . . .

Itthon Munkácson kívül már csak Kassa vára Eszterházy Dániel, Ungvára Ebeczky István alatt áll ellen Pálffy kéréseinek.

Pálffy újabb feltételeit Károlyi elvitte Rákóczihoz Lengyelországba. Egyes pontokra a fejedelem újabb felvilágosításokat kér. Egyszersmind egybehívja Husztra a Rendeket.

A tábornokok el akarják fogatni Károlyit.

Rákóczi ennek sem okát, sem czélját nem látja. A helyettes főparancsnok hazajő. A Husztra egybehívott országgyűlést a határidő lejárata előtt önkényesen Szatmárra teszi át. A gyűlés hiányos, nem illetékes a békekötésre. Azonban mégis a Szövetkezett Rendek minőségét tulajdonítja magának. Elfogadja a békét. Az odatódult határszéli menekvők lelkes öröme közepette felesküszik József király hitére. A ki már nem is élt. Halála hire azonban a pestises világban lassan járt.

Hívják haza a fejedelmet küldöttségileg a béke aláírására . . . . Nem jő . . . . És a nemzet nem lázong . . . .

Dobos már dobolhat,
Rákóczi unszolhat:
Rajta, rajta, rajta! . . . .
A tábor, a tábor
Zászlóit lehajtja
A majthényi páston, —
Szegény kurucz tábor . . . .
Hajh, Károlyi Sándor!

Május 1-én ünnepélyesen kihirdetik a békét. Három nappal előbb Kassa is behódolt. Ungvár csak később, nehezen. Az ősi sasfészek csak legvégül.

III.

Bujdosása.

A szatmári béke pontjai a következők:

»Rákóczi minden birtokát visszanyeri, ha három hét lefolyása alatt hűséget esküszik, ép úgy a vele kiment urak és nemesek. Kivételes esetekben még

hosszabb terminus is engedtetik. A vallás dolgában a felség meg fogja tartani a törvényeket Magyarországban és Erdélyben. A sérelmek az országgyűlésen fognak orvosoltatni. Az elesettek özvegyei és árvái visszanyerik jószágaikat. A fogoly hazafiak is teljes amnesztiában részesülnek. A béke az egész országra szól és vármegyénként ki fog hirdettetni. A jövő országgyűlés előtt törvényesen szabad vox szerént adhatja elő mindenki kivánságait. Rákóczinak megengedtetik, hogy megbizottja által tétesse le a hitet.«

A békepontok a mindig nemeslelkű József király szellemét hirdetik. Lovagias érzületét, hogy a nemzet erőinek kiapadásakor, ami ekkor kétségkívűl megvolt, semmivel sem adott kevesebbet, mint amennyit a kurucz fegyverek dicsősége idején igért. Ellenképe: Deák Ferencz, ki a porosztól megalázott uralkodótól nem követelt 1866-ban többet, mint megelőzőleg.

A békét az új uralkodó, Károly elfogadta, aláírta, szerzőit gazdagon megjutalmazta.

Rákóczi sokáig fontolgatta a dolgot: nem találta meg benne az ő eszményét. Ő, igaz, békéért fogott fegyvert, harczainak czélja mindig csak a béke volt. De nem ilyen béke. Hisz erdélyi fejedelmi elődei ennél különbet kötöttek Bécsben, Pozsonyban, Linczben, mert azok legalább biztosították az erdélyi fejedelemség önállását. S az elmúlt század sajnosan bebizonyította, hogy még az sem képes a nemzetet kellően megvédeni. Pedig a szatmári béke elejti azt az önállást is. Holott ő a némettel szemben igaz szívvel csak a külhatalmak kezességében találhatja fel jogaink, törvényeink biztosítékát. Enélkül megint csak a német kezében vagyunk, ha

elég erősnek érzi magát szabadságaink megfojtására, vagy épen olyan kedve támad. És akkor megismétlődhetik az ő felkelése. Ő őszintén kivánja nemzete nyugalmát, és csak azt, nem pedig megnyugtatását. Nem ezért fogott fegyvert, ebbe bele sem nyugodhat. Nemes fejét nem hajtotta meg.

Igaza volt Rákóczinak, midőn ezt az egyezséget nem is békének, hanem megadásnak nevezte. Az valósággal a fellázadt alattvalók megkegyelmezése, amnesztiája. Csakhogy a bűnbocsánattal együttjárt az ország legfontosabb alkotmányos jogainak biztosítása. Igaz, el kellett ismernünk a Habsburgok uralmát, viszont azonban elismerte a dinasztia is, hogy e földet csak magyar törvény szerint, csak magyarokkal lehet kormányozni. A magyarnak el kellett hagynia Rákóczi és Bercsényi táborát, ám Bécsben is meg kellett tagadni a Caraffák, Kollonicsok és Heisterek nemzetgyilkos hagyományát. A nemesi ellenállás elbukott a modern állam szervezett seregeivel szemben, de azért eléggé kitünt a magyarság ereje.

Országunk *teljes* függetlenségéről lemondottunk magunk. Ezt a keserűséget érezzük mindenkor, ha a szatmári békéről szólunk. De, hogy akkor nem lehetett mást tenni, azt épen Rákóczi eltávozása bizonyítja. A confoederatusok belenyugodtak e feltételekbe, de a fejedelem nem járult hozzá a megaláztatáshoz. Ezt a békét, »mint a halálnál is nehezebb dolgot nem szenvedhette el.« Nem fogadta el magára nézve sem a békekötés 1. pontját, hogy »adatik neki gratia és engedelem«, ha hűséget esküszik. Megfordíttatja tehát a patkót hódos paripáján:

Nem kérem én az országom,
Inkább világgá bújdosom
Ugy is tudom már:
El köll mennem már! . . .
Két országom, népem!
Vitéz magyar, székely,
Az Isten megáldjon!
Patak, istenhozzád, —
Német már a gazdád!
Isten hozzád Munkács;
Engem többé nem látsz,
Legkedvesebb várom! . . .
Én édes hazámot,
Szép Magyarországom
Már többé nem látom, —
Már többé nem látom.

Rákóczi, Bercsényi, »vitéz magyarok vezéri« és hű vitézeik, a kik annyit küzdöttek, annyit szenvedtek a hazáért, férfias lélekkel, meg nem alkuvó jellemmel elbujdostak a haza földjéről... Soha többé nem látták meg . . .

De a számkivetésbe magukkal viszik honszerelmüket és reményeiket, a számkivetésben fentartják politikájukat: a nemzet szabadságának és függetlenségének vágyát, a mely az itthon maradt derék hazafiak lelkét is eltölti.

Rákóczi Lengyelországba menekül; innen lépett nyolcz évvel azelőtt a haza földjére... »Bánatos lelkét egy fejedelem vétkei terhelik«, mondja távozásáról, Önéletrajzában.

Önéletrajzát 1716-ban kezdte írni a fejedelem. Ez a munka végigvezet bennünket Rákóczi életén egész az 1719. esztendő végéig. Ekkor abba-

hagyta könyvét, melyben — mint maga mondja — nem az idők történetét akarja megírni, hanem lelkiismeretéről szándékozik számot adni. Irja pedig ezt a művet »nem a világ fiainak és az érdekességek hajhászóinak, hanem az isteni gondviselés imádóinak, hogy lássák és csodálják annak nagyszerűségét és megtanulják a benne való megnyugvást«. A mű a fejedelem bűnbánatos lelkének könnyhullatása, telve az önvád mardosásával, a megalázkodás fenségével, az istenbe vetett hit és bizalom erejével és resignatiójával. Megismerjük belőle, mint ítélte meg ő maga bukásában minden addigi tetteit és sorsának minden fordulatát. Őszinte és közvetlen vallomások ezek, melyeket Szt. Ágoston példájára magának a jó Istennek tesz. Sokszor elmondja benne, hogy nincs mit elhallgatnia, mert hisz ahhoz szól, annak ír, a ki mindeneknek tudója. Az egész műnek hangját és tartalmát jellemezhetjük vallásos lelkének, tartalmilag gyakran ismétlődő, ezen szavaival: »Méltán üldözött a te igazságod, de megtartott a te irgalmad«. Nincs és nem lehet Rákóczi életének derekára nézve megbízhatóbb és meghatóbb forrásunk.

Az *Önéletrajz* fonalán egész közel férhetünk a nagy fejedelemnek a csalódások és a szenvedések tüzében megtisztúlt nemes lelkéhez. Az Önéletrajz vége felé ily kéréssel fordúl hozzánk: »Bárki légy valamikor e soraim olvasója, a szellem, ne az írás felett elmélkedjél, szeretetben magyarázd, Isten nagyságos dolgait imádd, vétkeimet útáld meg, tudatlanságaimra keress mentséget, ne ítélj el meggondolatlanul, és értem, ki a legnagyobb vagyok a bűnösök közt, Isten kegyelmére legméltatlanabb, Istenhez könyörögj«.

A fejedelem olyat kér tőlünk, a mit minden magyar ember szívében hord iránta: igaz kegyeletet és őszinte részvétet. Ily érzéssel fogunk mi is az ő bújdosása történetének ismertetéséhez.

Lengyelországban abban fárad, hogy Oroszország czárját, Nagy Pétert, továbbá a franczia követ, Baluze útján XIV. Lajos franczia királyt, majd saját megbízható emberének, Pápay Jánosnak közvetítésével a portát megnyerje a magyar ügynek. Leghamarább csalódik a franczia támogatásban, de egy pár hónap alatt arról is meggyőződik, hogy semmi reménye sincs a magyarországi háború felújítására. Itt Lengyelországban felkereste felesége is, de bizony az ő jelenlétét nehezen tűrte a fejedelem, mindenféle házi bajok és a felesége környezetében élő nők besúgásai miatt. A besúgásoknak ugyan lehetett némi alapjuk: maga elismeri, hogy ekkor lebilincselte valamelyes inkább politikai, mint valódi szerelem. Politikai tervei, meg ezen bűnös szerelemből való szabadulásának vágya tovább űzik. Tulajdonképen Francziaországba készül, de Danckán (a mai Danzigon) át. A porosz királyt óhajtja t. i. előbb felkeresni és itt akarja megvárni, míg végleg eldől az újból keresett orosz támogatás kérdése. Sokáig kell várakoznia és hiába vár. Azalatt Sárosi gróf név alatt él és szórakozik, de ügyeit folytonos diplomácziai tárgyalásai mellett még két év alatt sem viszi sem a francziák, sem az angolok, sem a poroszok jóindulata előbbre. Már élete is veszélyben forog és a lengyel királyi udvar nem tud többé gondoskodni személye biztonságáról. Folynak az utrechti béketárgyalások és attól kell félnie, hogy majd nem is léphet franczia földre. Angol segítség — 1712 november elején — kimen-

aggodalmaiból és 1713 elején viszontagságos hajóút után szerencsésen franczia partra szállhat Dieppe-ben

A francziaországi tartózkodás első napjairól súlyos szemrehányással emlékezik meg az *Önéletrajz.* »Magamon kívül senkit sem szeretvén, azt akartam, hogy mindenki szeressen és ez a törekvés, tetszeni mindenkinek, a mely a világ fiait önszeretetük martírjaivá teszi, engem teljesen hatalmába ejtett.«

A nap és az éjtszaka zaklató fáradalmakban telik el: haszontalan könyvek, léha társalgás, játék, profán mulatság és élvezetek; a jó Istennek alig fél óra jut napjában és akkor is csak immel-ámmal morzsolja le az imádságokat.

Kis idő mulva eljut Párisba. Itt már tartózkodó és komoly életet él. A király, XIV. Lajos jóságos arczczal és nyájas megszólítással üdvözli, »megadja a rangjának, múltjának és Francziaország iránti érdemeinek megfelelő tiszteletet.« A király és a herczegek igen megkedvelik, az egész udvar nagyrabecsüli. A jóságos király iránt benső ragaszkodást érez. Párisnak csak színielőadásai és látványosságai érdeklik, egyébként nem vágyik semmire, de nem is irígykedik rá senki.

Lassan, észrevétlenül meggyűlöli a világi életet, vonzódni kezd a magános élethez. Imádságokat készít, a szentírást olvasgatja, naponta misére jár és rászánja magát a negyvennapos bőjt illő megtartására, a mit évek óta elhanyagolt.

Isten felé fordúl tekintete, de azért még mindig a földi élvezetekhez tapad. Egy ünnepnapon azonban a Bourbon-család tagjaival meglátogat egy kis karmelita kolostort. A kápolnában csodás erővel megszállja az alázatosság és buzgóság szelleme.

Térdre hullva, szívéből imádkozik, és hazatérve, elmélkedni kezd az Urról és a maga haszontalan életéről. Egyre jobban magába száll. A legközelebbi nagyhétnek szerdáján titokban elvonúl az udvartól, beköltözik a kamalduli atyák magános kolostorába, hogy komolyan ájtatoskodjék. A hely a »szent egyszerűségnek, alázatnak és benső békének lehelte illatát«. A vallásos gyakorlatokban megtisztúl lelkiismerete, kezd teljesen átalakúlni. Ugy tapasztalja, hogy az ő számkivetettségéhez az ily magánosság illik. Csak a király iránt vannak udvariassági kötelességei, ezeket teljesíti, egyébként szívbeli barátjával, Tessé maréchallal együtt, csak a bűnbánó áhítatnak él. Egészségi szempontból és hivatásának érdekéből olykor-olykor egy keveset vadászik.

Pünkösd után megrendíti a szeretett, nagy király halálküzdelmének színjátéka. De még jobban, amiket ezután tapasztal, eddig sohasem képzelt mértékben: a világ hiábavalósága, a földiek állhatatlansága, az emberek hálátlansága. A szeretetnek csak egy méltó tárgya van: a Teremtő. Beleolvad ebbe a szeretetbe és az édes magány megadja azt, a mi után eddig hiában sóvárgott • a benső békét.

Az udvar hiú fényében, a magány boldog csendjében egyaránt hazája és fejedelemsége érdekeire gondol. A mit csak lehet, meg is próbál érettük. Mindhiában. Már csak egy csillag tündököl előtte: a félhold, csak egy segítséget tart lehetőnek: Törökországét.

De mi sem jellemzi jobban Rákóczi nemes, önzetlen, komoly hazaszeretetét, mint az az óvatosság és gondos körültekintés, melylyel e kérdésben

eljár. Nem hadsereget, csak pénzbeli segedelmet akar a töröktől, hogy azon keresztény katonaságot gyüjtsön és szervezzen. Ügyel arra, hogy a török Magyarország és Erdély szabadságait és birtokait semmiképen se sértse meg.

1717-ben a nagyhét szerdáján hírül is hozza Pápay, a régi követ, a szultán messzemenő igéreteit, melyeket azon súlyos vereségeknek kell tulajdonítanunk, melyeket az előző évben Savoyai Jenő és Pálffy János gróf mértek a törökre. Azt igéri a szultán, hogy visszaállítja Magyarország jogait és szabadságait, Rákóczit két millió ötszázezer tallérral és a neki ajándékozandó és átadandó keresztény foglyokkal segíti, hogy ő rendes hadsereget szervezhessen,melylyel tetszés szerint fog rendelkezhetni. Megígérte továbbá fejedelemségének nagy területi növelését és azt, hogy fejedelemségének visszaállítása és Magyarország szabadságainak megoltalmazása nélkül békét nem köt.

Rákóczit azonban e fényes feltételek nem vakítják el. Nemzete sorsát nem koczkáztatja könnyen. Nem akarja hazája biztonságát a pogány csapatok rablásával veszélyeztetni. Csak akkor fogadja el ezeket a föltételeket, mikor szerződésben biztosítják róluk. Ekkor már állásának és hivatásának parancsából, istenbe vetett bizalommal és reménynyel elszánja magát a konstantinápolyi útra, bár azt is megtudja, hogy időközben augusztus 16-án Eugén herczeg visszafoglalta a töröktől Belgrádot, az annyi dicsőséges és bús emléktől övezett várat. Rákóczi érdeke az volt, hogy a most természetszerüleg következhető békekötést a császár és a porta között jelenlétével, legalább ideiglenesen, megakadályozza; viszont arra is számított, hogy a

portán igen jó vért fog szülni, ha nem hagyja őket cserben, mikor ügyük annyira válságosra fordult. Ugyanakkor, hogy a jó ügyben semmit el ne mulaszszon, a spanyol királyt is felszólítja kölcsönös szövetségre a közös ellenség ellen. V. Fülöp spanyol király ugyanis akkor erélyes neje, Erzsébet és Alberoni bibornok ösztökélésére megtámadta a császárnak birtokát, Sardiniát és innen előreláthatólag Nápoly meg Milánó ellen készült. E támadást azonban 1718-ban a császárral szövetséges angolok ugyancsak keményen visszaverték.

Rákóczi Marseilleben szept. 16-án hajóra száll és nem minden akadály és viszontagság után vet horgonyt 1717 okt. 10-én estefelé a törökországi Gallipolinál.

Hogy a Mikestől kedvelt török közmondást használjuk: Nagy rakás kenyeret kellett a magyar emigránsoknak a török földön elfogyasztaniok! Csaknem teljes 18 éven át szorult Rákóczi, bujdosó társai még hosszabb időn át, a török vendégszeretetre. El kell ismernünk, hogy ez a török vendéglátás sok tekintetben lojális volt a számüzöttek iránt, de sok keserűség is vegyült bele. Tanusítottak ők a mi honfitársaink iránt őszinte barátságot, csakhogy az a maguk önzéséből táplálkozott. Ez a törökországi tartózkodás külső, politikai tekintetben, ha sok változatosság van is benne, mégis meglehetősen egyhangú. Rákóczi egyre ég a tettvágytól, de hazafias lelkiismerete megakasztja buzgalmában. Szinte Deák Ferencz bölcs szavait alkalmazhatjuk rá: mindent koczkáztatna a hazáért, de a hazát semmiért sem koczkáztatja. Eleinte a törökök támogatását akarja felhasználni, de biz azt nem tudja oly irányba terelni, amely kielégítené lelki-

ismeretét. Mikes sokszor hallotta tőle, hogy nem kivánja a portának a némettel való hadakozását; mert irtózik a törökkel való hadakozástól és hogy inkább szereti halálát, mintsem azt látni, hogy érette rablásokat tegyenek Erdélyben.

A törökök sehogysem akarják beváltani igéreteiket. Azt azonban el kell ismernünk róluk, hogy a bécsi udvar követeléseivel szemben megvédelmezik Rákóczit. Már a pozsareváczi békealkudozások elején azt kivánta Bécs, hogy Rákóczit az összes magyarokkal együtt fogolyként és bilincsekbe verten szolgáltassák ki kezei közé. A nagyvezér azonban vallása törvényeire hivatkozva, inkább megszakította volna a tárgyalás menetét, semhogy a porta meghívott vendégét sértő határozatba beleegyezzék. Az 1718 július 21-én megkötött béke 15. pontja ki is mondja, hogy Rákóczi és társai bárhol tartózkodhatnak az ozmán birodalomban, de csak távol a határtól. Ám a bécsi udvar így is egyre tart Rákóczitól és minthogy az egyéb európai körülmények kedveznek neki, rövid idő mulva a barátság nevében újabb intézkedéseket kér a portától Rákóczi ellen. A nagyvezér azonban azt tartja, hogy nincs oly bokor, mely a menedéket kereső madarat ne védené, mennyivel inkább tartozik ezt egy akkora birodalom megtenni meghívott vendégével szemben! Kijelenti, hogy a fennálló törvényeknél a barátság jogai nem lehetnek erősebbek. Az Isten csodálatos kegyelmének tulajdonítja Rákóczi a török miniszter lelkierejét. Keserűen panaszolja, hogy ime sem a levita, sem a pap nem gyakorolja rajta a szeretet művét, hanem a szamaritánus. Az Urnak tanítványai számkivetették az ő parancsolatait és a hitetlenek gyakorolják azokat.

Mert nemcsak az osztrák udvar üldözi bosszúvágyával, hanem cserbenhagyta a spanyol és a franczia kormány is. A spanyol bíboros miniszter már előbb visszahívta követét, a ki pedig Rákóczinak a törökkel szemben minden eshetőségre támasza volt. Francziaország is, miután kibékült a császárral, elzárta előle határait, pedig oly nagyon vágyódott a csendes kamalduli kolostorba! A lengyel király is a császári ügyvívő kivánatára kiutasította országából az ott tartózkodó fejedelemasszonyt azon nagy bűneért, hogy férjével írásban érintkezett. A keresztény uralkodók emlegetik ugyan szóval, hogy jóindulattal vannak iránta, de 1719 elején már látja Rákóczi, »hogy semmi reménye a keresztény fejedelmek segedelmében és hogy Európában egy talpalatnyi föld nem maradott, amelyen a bécsi udvar üldözésétől biztos menedékkel kecsegtethetné magát.«

Rossz emberek azonban még egyéb keserűséget is okoznak neki: meggyanúsítják igazhitüségében, őt, a kinek nappala és éjjele, minden pillanata a jó Isten alázatos szolgálatában telik.

Ezen, 1719. év végén ismét fontolóra veszi világi sorsát: feleségétől és gyermekeitől megfosztották; ő ínségben él, ezek meg üldözői kezei között nevelődnek. Hogy hogyan, miképen, arról oly keveset tud, mintha nem is élnének.

Ezzel a sok-sok csapással szemben csak Istennél és vallásosságában keres és talál vígasztalást és megnyugvást. A mint a neki tulajdonított, 1726-ból való vers mondja:

Kérlek Uram, reám tekints, —
Fejemre már több bút ne hints!

Sok jajszómra
Siralmimra
Nyíljék meg mennyei kilincs!

Tesz ugyan még egy-egy kísérletet sorsa javítására; pl. látva, hogy nemzete belényugodott a habsburgi uralomba, 1729-ben a lengyel és porosz királyok közvetítésével Lengyelországba kíván költözni; megelégednék az erdélyi fejedelmi címmel, csak fia részére követel illő eltartást. Hűségi esküt ugyan nem akar tenni, de — felesége t. i. még 1877. febr. 18-án meghalt Párisban — megházasodnék Lengyelországban és mit sem tenne a császár ellen. Adjon a császár amnesztiát a magyaroknak, a kik hívei voltak, adja vissza jószágaikat vagy azok árát. Ha eljutna Lengyelországba, egy tiszteletteljes levélben hódolatát is kifejezné a császárnak. Bécsben azonban sehogysem tetszik ez a dolog. Különösen nagy ellenfele, a haditanács elnöke, a császári udvar legbefolyásosabb embere, Savoyai Eugén bizalmatlankodik iránta. Azt mondja róla a diadalmas hadvezér: »Ha ő igazán óhajtja a nyugalmat, fordúljon a császárhoz könyörögve, mint alattvaló, feltétel nélkül. Nem az akarata, hanem az ereje hiányzik ahhoz, hogy bajt okozzon. Minden írása koholt, hogy kiegyezésre — így meri ő nevezni kérését — bírja a császárt.« És még tetézi ezt azzal: »A császár becsülete ellen való lenne, szóba állani Rákóczival, — egy végtelen gonosztettekkel megfertőzött rebellissel«.

Nem is lett Rákóczi hazatéréséből semmi.

* * *

Hogy miképen töltötték el a fejedelem és bujdosó társai keserves száműzetésük hosszú éveit

a török földön, azt Rákóczi hű apródjának, Mikes Kelemennek híres »Törökországi Levelei«-ből és nagy historikusának, Thaly Kálmánnak újabb kutatásaiból tudjuk.

Rákócziék Gallipoliban szálltak 1717 október 10-én török partra. Ugyanezen hó 29-én már Drinápolyban vannak. Itt székelt akkor a császári porta, itt kellett tehát a további lépéseket kieszközölni. A pozsareváci béke azonban nem előre, hanem hátrafelé jelölte ki az ő útjukat és így 1718 aug. 24-én Bujukderébe költöztek. Ebben a városban azonban egy ép házat sem találtak, hát csak a város mellett levő szép kis mezőn, sátorok alatt tanyáztak. Mellettük régi, elromlott épületek, melyeket skorpiók népesítnek be. Tovább költöznek — a tenger melletti Jenikőibe. Szept. 22-én már onnan levelezget Mikes. Rákóczinak itt már rendes és alkalmatos szállása van egy gazdag szűcsnél. Csendes bizonytalanságban telnek a napok. A fejedelem át-átrándúl Pérába Bercsényiék látogatására, a kik aztán 1719 júliusában szomszédságukba, Therapiába költözködnek; és ekkor abból áll a mindennapi mulatság, hogy vagy Bercsényi jő hozzájuk, vagy ők mennek hozzá. A nagy melegek idején a bithyniai Békósban sátoroznak. Szép hely ez a Fekete-tenger gyönyörű kanálisa mellett. Ámde októberben nagy esőzés támad, vissza kell menniök a csúnya Jenikőibe. A német követ azonban egyre csak azon elmélkedik, hogy a bújdosóknak árthasson. Ki is tudja őket onnan, — tovább kell bújdosniok a bújdosásban. Szerencsétlen keresztény gályarabok 1720 áprilisában Rodostóba vonják őket; igen szomorú a sok láncz zörgését hallani . . .

Már Rákócziék előtt is jártak e helyen magyarok, még pedig száműzött magyarok, azok között is: Rákóczi dicső édesanyja, Zrinyi Ilona és ennek férje, Thököly Imre és fejedelmi udvaruk. 1700 nyarán egy pár hétig fürdőztek ott. Bánatos szívvel kereshette ott a fejedelem hős anyja emlékét. Talán a tengerről fuvalló szellő egy sóhajtásában csókot váltott a férfias anya és a hajthatatlan fiú szeretete . . .

Rákócziék megnyugvással tapasztalják, hogy a szép, nagy város a Márvány-tenger mellett kies lankákon épült, köröskörűl szép mezők, veteményes kertek, jól megmívelt szántóföldek, virágzó szőllőhegyek, bennük sok dús gyümölcsfa. Négyféle nemzetség lakja a várost: török, zsidó, görög és örmény. Ők az örmény város szélén nyernek tágas szállásokat, együtt egy egész utczát. A házak is szépek volnának, de az irigy törökök nem hagynak az utczára ablakokat, hogy a feleségeik ki ne láthassanak. Ezzel sehogy sincs megelégedve a jó Mikes és erdélyi ember létére ugyancsak panaszolja, hogy a beszélgetéshez, a nyájassághoz épen nem tudnak a törökök. De az örmények még jobban féltik a feleségeiket; a szomszédasszony is napjában tizszer is úgy elszalad előle a kapuból, mint az ördögtől. Valami nagy kára ugyan nincs benne, mert közönségesen az örmény asszonyok olyan fehérek, mint a czigánynék.

A fejedelem házában valóságos klastromi rendtartás van. Dobszóra folyik a puritán, áhitatos életrend, mely akkor sem változik, ha szinte a fejedelem beteg volna is, ami bizony előfordúl, mert a csúf köszvény az előrehaladó korral egyre gyakrabban meglátogatja. Minden mulatságuk abban áll, ha

Bercsényi úrnál, a ki kissé távolabb lakik tőlük, ebédelnek vagy vacsorálnak. Különösen Mikes tud ott nevetni »a kis Zsuzsi«-val, Kőszeghy Zsuzsannával, a kit egyre jobban megszeret. A kis Zsuzsi sem idegenkedik tőle, hanem bizony a bujdosásban is a ki gazdagabb, hatalmasabb. Bercsényiné lett belőle, mikor a nemzetes asszony meghalt. Mikor Bercsényi meghalt, Mikes még mindig tartotta a közit hozzá, hanem bizony azt a tüzet ekkor sem élesztgették, inkább a jövőről gondoskodtak. Belenyugszik a szegény szerelmes. Az Isten nem akarta, hogy Zsuzsi a számüzetésben akarjon maradni; elment Lengyelországba. Mikesnek a megorvosolhatatlan bajára csak egy orvossága maradt: az elfelejtés . . .

A feledés mélázásán és a számüzetés bánatosságán mindig keresztülcsillog az a nagy szeretet, melyet Mikessel együtt az összes bujdosók éreznek a fejedelem iránt. Mikesnek »soha semmi egyéb oka nem volt hazáját elhagyni, hanem hogy igen szerette a fejedelmet.« Kétségtelen, hogy legtöbb társa is őszinte szeretetből fűzte Rákóczi sorsához a magáét. Mert mikor a fejedelem elhagyta a hazát, kijelentette híveinek, hogy senkit sem akar visszatartani a hazatéréstől és hogy senkinek visszatérése sem sérti. Hanem biz azok vele maradtak és még bujdosása közben is csatlakoztak hozzá többen. Itt Rodostóban is, a mint Thaly hitelesen megállapította, vagy hatvanan voltak vele, a nőket, gyermekeket és szolgákat nem számítva. Hogy Mikesen kívűl csak a nevezetesebbeket említsük: Bercsényi és második meg harmadik neje, t. i. gróf Csáky Krisztina és a már említett kis Zsuzsi, gr. Forgách Simon, gr. Eszterházy Antal, gr. Csáky

Mihály, b. Zay Zsigmond, Szarvaskendi Sibrik Miklós udvarmester, a fejedelem halála után a bujdosók »jó Sibrik apója«, a hű Pápay, Pázmándy Péter ezredes, Benedekfalvi Detrich Boldizsár volt testőrtiszt, Radalovics János apát, a fejedelem udvari főpapja és gyóntatója, langenthali dr. Lang Ambrus, a fejedelem udvari orvosa; Charrières Jakab János, Bechon Lajos, gr. D'Absac Antal, id. és ifj. b. Vigouroux, mely utóbbiak leginkább diplomácziai szolgálatokat teljesítettek. Táplált a fejedelem egy árulót is, a német Paul Wilhelm Rohnt, az osztrákok kémét.

A fejedelem hűségesen gondoskodott társai testi javáról és lelki üdvéről. Ennek kedvéért már 1720-ban, mindjárt odatelepülésükkor rendeztetett be egy, Magyarország védőasszonyának szentelt kápolnát, és végrendeletében biztosította a rodostói kath. egyház fenmaradását, mely maiglan is áll. Egész életét vallásának szentelte a bujdosásban. Napjában négyszer járt misére és éjféli két órakor is mindig felkelt, hogy az Urral társalogjon. Szabad idejében hetenként kétszer vadászott, egyébként délelőtt írásban és olvasásban tölté idejét. Irásai mind vallásosságát bizonyítják, olvasmányai mind vallásos tárgyuak voltak. Pl. tudjuk, hogy nagy szeretettel olvasta Calmet franczia írónak az *Ó és ujszövetségi könyvek és a zsidók történetéről* írott s Fleury bíbornok költségén díszesen, gazdag illusztrácziókkal s térképekkel Párisban kiadott, 27 vaskos kötetből álló nagyszerü munkáját, melyet utóbb a galatai Szent-Benedek rendház könyvtárának adományozott. Egyéb kegyes adományairól is tudunk. Az édesanyja lelkiüdveért szolgálandó misékre szentelt, ismeretlen, de bizonnyal tekintélyes összegü alapít-

ványon kívül 24.400 piasztert adományozott az egykor jezsuita, most lazarista St.-Benoit-templom, rendház és a keleti vándormissziók támogatására. Ezen galatai St.-Benoit-egyház iránt, hol mostanáig Zrinyi Ilona és Bercsényi második neje is aludta örök álmát, Bercsényi is igen bőkezű volt.

Isten ajándéka is volt az, — jegyzi meg Mikes, — a hogy »tudta magát a fejedelem az időhöz és az időt magához alkalmaztatni.« Ebéd után úgy dolgozott, mint valamely mesterember: fúrt, faragott, esztergályozott. Gyönyörű szakálla sokszor úgy megtelt forgácscsal, hogy maga is nevette magát és úgy izzadt, mintha munkája után kellene enni kenyerét. Csudálta is mindenki az ő bölcs megnyugvását, ő pedig nevette az olyat, a ki unalomról panaszkodott.

Nagy mulatságát találta különféle házieszközök csináltatásában. Mindenféle köves portékákat igen kevésre becsült és az ilyenért oda nem adott volna egy asztalt vagy széket, a melyet ő maga talált ki. Az ilyenért a pénzt sem kimélte, többet is nyertek rajta az asztalos meg a lakatos, mintsem az ötvösök.

Hatvan-hetven tallérnyi napi járandóságának jó részét költötte az ilyesmire, meg az építésre és kedves kápolnájára. Számos embert is tartott és azokat is fényesen fizette. Érdekes apróság róla, hogy az eléje terjesztett számadásokban soha sem nézte, miért adtak harmincz vagy negyven tallért, hanem a tíz-tizenkét poltura érő apró portékán mindig megakadt a szeme, hogy olcsón vagy drágán vették-e, és az ilyenen bizony mindenkor gáncsot talált.

A bölcs megnyugvással tűrt száműzetésben egy nagy öröm is érte a fejedelmet, t. i. 1727. június 15-én meglepte második fia, György a látogatásával. A 26 éves szép ifjú elosont Bécsből és Franczia-országon keresztül odaérkezett. Igen nagy öröme telt az apának fia természetes eszében, jó szívében, csendes természetében, de nagy fájlalni valója is volt rajta: hiányzott belőle a jó nevelés, minden tanultság; magyarul nem tudott és még írni is csak rosszul. Hanem bizony György herczeg nem nagyon jól érezte magát a klastromi életrendben, a neki való mulatságtól ugyancsak kophatott az álla. Apja tőle telhetőleg kereste a kedvét, küldte és vitte vadászni, pedig ő maga ekkoriban már igen ritkán járt e régi, kedves mulatsága után. Kivitte a szomszédos savanyúvíz-forráshoz és gyógyító fürdőbe is, de biz egyik sem gyógyította meg a fiu baját, az unalmat. Tanúlnivalója sem akadt itten, hát 9 hónapi ott tartózkodás után, a következő év márczius 23-án, ha fájó szívvel is, elbocsájotta az édesapja Francziaországba, hogy ott pótolja neveltetése hiányait. Ott élt azután; kétszer házasodott, és hazájának semmi nevezetesebb szolgálatot nem tehetve, 1756-ban halt meg.

A fejedelem folytatta csendes életét, bánatos reménykedését; egyre várta a cselekvés órájának eljöttét, de biz az egyre késett. 1735. márczius 12-én aztán feljegyzi Mikes, hogy Rákóczi már napok óta nincs oly állapotban, mint azelőtt. Igen titkolja, de észre lehet venni, hogy valami belső baja van. Természetes jókedve ritkán mutatkozik, és akkor is mintha erőszakkal volna.

Az is nyugtalanítja Mikest, hogy kövér teste

és arcza igen vékonyodik. Bizony a meggyújtott gyertya a belső szomorúságtól vagy valamely belső nyavalyától, vagy egyszersmind mindakettőtől fogy. Csupán a fejedelem erős természete vígasztalja, bátorítja, de az a vigasz is talán csak fövényre van építve. Márczius 23-án este aztán ki is nyilatkoztatta már magát a betegség. Rákóczit a hideg borzogatta, éjjel még rosszabbúl volt, 24-én reggelre kelve mindenkor piros arcza szép teste sáfrány-sárga lett. Enni is csak igen keveset ehetett. Fájdalmat legkisebbet sem érzett, hanem igen nagy bágyadtságot. De azért 25-én, ünnep lévén, felöltözött és a nagymisét meghallgatta. A következő napokon nagy gyengeségében is dolgozott az esztergában egész április elsejéig. 3-án, Virágvasárnapján a gyengeség miatt nem mehetett templomba. Hétfőn, kedden jobbacskán volt, még dohányzott is. A házi rendet folyton megtartotta és megtartatta mint egészséges korában. Szerdán délután nagyobb gyengeségbe esett és mindenkor csak aludt. Fájdalmat nem érzett. Csütörtökön elnehezedett és nagy buzgósággal magához vette az Urat. A lefekvés idején maga ment a hálószobába, de kétfelől a karját tartani kellett. A szavát igen nehéz volt már megérteni.

Éjtszaka 12 óra felé összes társai jelenlétében felvette az utolsó kenetet. Annak végével a pap szép intéseket és vigasztalásokat mondott neki, az intéskor a szemeiből könnyhullatás folyt. Pénteken hajnali három óra után elaludt, mint egy gyermek: lelkét visszaadta istennek. Irtóztató sírás-rívás támadt az idegen földön árván maradtak közt.

Holttestét másnap felbonczolták: teste egé-

szen beteg volt, csak az agyaveleje volt egészséges. De annyi is volt, mint két embernek szokott lenni. Szívét meghagyása szerint Francziaországba küldték a kamalduli kolostorba; legalább ez a vértelen szív élvezzen a földön békét! Husvét után három napig közszemlére tették a tetemet, de azért a törökök, a kik jól ismerték, mégsem hitték el, hogy ő a halott, hanem azt hirdették, hogy titkon elment . . . A szeretet legszebb legendája ime a török lélekben is kivirult.

Április 15-én koporsóba zárták a holttestet és egy kis házba tették. Itt pihent addig, míg a porta meg nem adta a szabadságot, hogy — a fejedelem óhajtása szerint — Konstantinápolyba vihessék. Július 6-án elhelyezte a síron túl is hű Mikes a jezsuiták templomában az édesanyja mellé.

Mikes a temetésről visszatér a szomorúság helyére, Rodostóba, melyre most már igazán ráillik Bercsényi anagrammája: Ostorod. Az árvák bőséggel hullatják könnyeiket, mert a keserűségnek ködje valósággal reájuk szállott. Olyanok, mint a nyáj pásztor nélkül, könnyhullatással eszik mindennapi kenyerüket, melyet Isten után a porta ad meg nekik, — most már kissé szűkösen is. Szegény üdvezült uruk után való keserűségük az idővel nevekedik, nem kisebbedik. A sok puszta hely mind szomorúságra gerjeszti a bújdosókat.

IV.

Megdicsőülése.

Rákóczit hazafias lelkiismerete számkiűzte a hazából. Bizalmasabb hívei, szerető barátai vele mentek. Akik itthon maradtak: a nagy tömeg

békésen alkalmazkodott az új viszonyokhoz, az előkelőbbek meg éppen az osztrák házhoz való ragaszkodásuknak gyümölcseit akarták élvezni. A fejedelemnőtől nem kellett tartani, az itthoniak meg csak úgy ragyogtatták hűségüket. És még is a következő egész korszak alatt harczolnak — a kuruczok árnyéka ellen. Érzik, hogy ez az árnyék őre . . . A Hadak útja, a Csaba íre, Attila, Árpád ébredése is több a magyarnak, mint egyszerű monda . . .

1715-ben magyar törvénybe írják, a XLIX. czikkbe e gyalázatot:

»Mivel Rákóczi és Bercsényi és még néhány a kitűzött határidőre nem tértek vissza az amnesztia és kegyelem megnyerésére, sőt az irtózatos hazaárulás és felségsértés gonosz bűnében most is makacsúl megmaradnak; tehát mindnyájan, a kik a fölebb említett határidőig távol maradtak, vagy már előbb nem tértek vissza és így most is távol vannak, fönt nevezett vezetőikkel és fejeikkel egyetemben, mint törvényes királyuknak és hazájuknak nyilvános ellenségei, hazaárulók és az igazi szabadságnak felforgatói, e jelen határozattal törvényen kívül helyeztetnek, úgy hogy mindenütt lehessen őket üldözni és elfogni, hogy érdemelt büntetésüket elvegyék. Minden ingó és ingatlan javaik pedig a királyi fiscus által elfoglalandóknak határoztatnak.

Kikkel való minden levelezés és közlekedés egyszerüen és nyilvánosan eltiltatik minden honfinak a felségsértés bűnének büntetése alatt.«

Ime: Rákóczi, Bercsényi és követőik, — a törvény mondja — a haza nyilvános ellenségei, hazaárulók és az igazi szabadságnak felforgatói. A honfi pedig, a ki velük érintkezik, a felségsértés becstelen

bűnét zúdítja ártatlan fejére. »Ez a magyar név becsületét inzultáló káromlás«, — a hogy Kossuth Lajos nevezte történelmünknek ezt a szégyenfoltját, melylyel egy magyar törvényhozás önmagát bélyegezte meg, soha sem volt a magyar nemzet, a magyar nép igazi véleménye. Azok a dalok, melyek a nép őszinte ajkán fenntartották dicső fejedelmünk és nemes vitézei hősi harczát, fájdalmas bujdosását, a hazafias rajongásnak beszédes tanuságai. Maga a bujdosás, a bujdosók története a fejedelem hazafiasságának, szabadságszeretetének megdönthetetlen bizonyítéka.

Ez a nemzet lelke, melyre ráczáfolni a törvénykönyv sohasom képes. Rodostó zarándokhelye lett a magyarnak, habár messzesége miatt csak sóhajait küldheti is oda. Rákóczi eszménye a nemzeti függetlenségnek: habár »Törökországból nincs is visszatérés«. Még jó egy évszázadig tilalmas a dolog a Rákóczi korszakának kutatása, de a jobb idők felderültéig is kisebb-nagyobb mértékben megtaláljuk a nagy fejedelem kultuszának nyomait.

Midőn a szolnoki származású, Mészáros nevü egyszerű ember az 1780-as években megfordúl Rodostóban és az agg Horváth Istvántól átveszi Mikes kéziratait, hogy azokat megmentse nemzetének, ő is a nemzet szívében lappangó áhítatos kegyeletnek szolgál.

1794. tavaszán ott jár egy ismeretlen nevű kassai orvos. A megszentelt rodostói rögökön tett tapasztalatait közli egy barátjával. A bizalmas levél hangjából a dicső fejedelem iránt érzett mély tisztelet ihlete szól.

A XIX. század első évtizedeiben a nemzeti fájdalom költője, Kölcsey, legalább Rákóczinak panaszkodik:

Fejdelmünk, hajh! vezérünk, hajh!
Magyartok gyászban ül.

1848—49-iki dicső szabadságharczunk honvédeit a kurucz dicsőség emléke hevíti. Az serkenti tettre a magyar önfeláldozást, az tüzeli diadalról-diadalra a magyar vitézséget, annak elszántsága bátorítja határozatait.

A szabadságharcz emigránsai Rodostóba zarándokolnak és a dicső fejedelem meg édesanyja konstantinápolyi sírjánál — önmagukra is gondolva, — öntik ki nemzeti fájdalmukat:

. . . . Itt nyugszik fejedelme hazádnak,
Számkivetett onnan, mert nem vala benne
szabadság.

Az itthoni elnyomatás csak élesztette a dicső kurucz szabadságharcz iránt táplált, elfojtott érdeklődést. Műveivel ennek adott irányt Szalay László, a kiváló történész, a ki szerető bámulattal csüggött a nagy fejedelem alakján. Példáján indúl id. Kubinyi Ferencz, a ki 1862-ben Henszlmann Imre és Ipolyi Arnold tásaságában felkeresi Konstantinápolyon keresztül Rodostót. A nagy fejedelem kápolnájában misét mond Ipolyi, mialatt a nyakas lutheránus aggastyán térdepelve sír. A hazafias meghatottság annyira erőt vesz a társaságon, hogy a tudományos kutatásokból jóformán semmi sem lesz. Annál meghatóbb ez az áldozat.

Szalay kutatásai adnak szárnyat az akkor még fiatal Thaly Kálmánnak, a ki azóta egész életét, egész nagy lelkét, kiolthatlan tudásszomját, mint hűséges iródeákja, mint egy új Mikes Kelemen, a réginek imádatos ragaszkodásával, a kuruczok szabadságharczának és szabadsághősének szentelt.

1888-ban és 89-ben teszi nagy tudományos eredményektől koronázott két útját Konstantinápolyba és Rodostóba. Kubinyiék óta ugyan megfordúlt a számüzöttek lakóhelyén Kutschera Hugó is, konstantinápolyi diplomacziánk egyik tisztviselője, utazása azonban csak áhitatos zarándoklat volt, tudományos kutatásokat nem is akart végezni.

Annál gazdagabbak Thaly eredményei. Ezek azóta nemzetünknek közkincsévé váltak és méltán díszíti értük a Rákóczi-tisztelet sugárkévéje azóta őszbe csavarodott tudós és hazafi tisztes fejét. A neki köszönhető legnevezetesebb felfedezés az, mely a bálványozott fejedelem földi maradványainak megőrzésére vonatkozik. Ő lepte meg a magyar közönséget e boldogító bizonyossággal egy emelkedett szép ünnepen, a Magyar Történelmi Társulat 1892-ben megtartott negyedszázados emlékünnepén.

Ugyanis 1873-ban Rákóczi szülőföldje, Zemplénvármegye tavaszi közgyűléséből felírt az országgyűléshez a halhatatlan emlékű fejedelem és bujdosó társai hamvainak hazahozatala érdekében. Az eszme az ország törvényhatóságainál és közszellemében lelkes visszhangot keltett.

A hazaszállítás idejéül a szabadsághős születésének kétszázados évfordulóját is kijelölték és az ünnepély módozatait is tervezték. A hazahozatali eljárásra a magyar kormány volt illetékes, és annak akkori feje, Szlávy József, szívesen felkarolta a kegyeletes eszmét. De sajnos, politikai rövidlátás meghiusította a nemzet közóhajának megvalósítását. Az előkészületek megtételére felkért konstantinápolyi osztrák-magyar nagykövet ugyanis kapvakapott egy felületes értesítésen, hogy a megszentelt

hamvak immár nem léteznek többé, legalább Törökországban nem, és így szó sem lehet a hazafias törekvés keresztülviteléről.

Thaly Kálmán volt az, a ki az eszméhez és magához méltó kitartással végére járt a dolognak és az emlékezetes 1892-i ünnepen közzétette e rosszhiszemű tévedés megdönthetlen czáfolatát.

Thaly lelkesedése a Rákóczi-eszmét teljesen beleoltotta a nemzet közszellemébe. Az idők folyamán megjelent, kurucz tárgyú szépirodalmi művek is megtalálták útjokat a nemzet szivéhez. Igy történt, hogy a kuruczfelkelés két százados évfordulóján Kassán rendezett Rákóczi-ereklyekiállítás kinőtt a helyi események jelentőségéből és megnyitásán mint a nemzet megtisztulásának igéje zendült meg az akkori képviselőház elnökének, gróf Apponyi Albertnek szava: »Eljöttünk ide a nemzet nevében vezekelni! . . .«

A nemzet minden rétegében végbement szellemi átalakúlásnak döntő erejű bizonyítéka volt Ő Felsége, a legelső magyar ember, kézirata, melyet 1904. évi április hó 18-án intézett akkori kormányelnökéhez:

»A magyar történelem kiváló alakjai közül II. Rákóczi Ferencz hamvai nyugszanak idegen földben s e hamvak hazaszállítása a nemzetnek ismételten kifejezett közóhaját képezi.

Hála legyen érte az isteni gondviselésnek: azok az ellentétek és félreértések, melyek súlyosan nehezedtek elődeinkre hosszú századokon át, ma már egy végkép letűnt korszak történelmi emlékeit képezik.

Király és nemzet kölcsönös bizalma és az alkotmány visszaállított békés uralma megteremtették

a trón és nemzet között a sikeres egyesült munkásság alapfeltételét képező összhangot.

Keserűség nélkül gondolhatunk hát vissza mindannyian a mögöttünk álló borús korszakra s király és nemzet egyesült kegyelete keresheti fel mindazok emlékezetét, kiknek vezető szerep jutott a letűnt küzdelmekben.

Ennélfogva utasítom, hogy II. Rákóczi Ferencz hamvai hazaszállításának kérdésével foglalkozzék és erre vonatkozó javaslatait elvárom.«

* * *

E királyi szavak értelmében szent lelkesedéssel várja a nemzet drága halottja és balsorsa osztályosai szent hamvainak hazahozatalát.

A nemzet nemcsak egyéneiben, hanem hivatalos megnyilatkozásában felszabadítja az átok súlya alatt roskadozó szabadsághősök megszentelt emlékét.

A nemzet az Istenével a szenvedések tüzében kiengesztelődött szabadsághős lelkének, miután törvénykönyvében is helyreállította szent emlékét, hazai földön a nemzeti dicsőség fénykorát magasztaló kassai székesegyház ég felé törő ívei között fog áldozhatni. Az a sírbolt, II. Rákóczi Ferencz sírboltja, a nemzet legdrágább kincse leszen: a nemzet függetlenségének záloga.

LIBRARY
SEP
14
1981
UNIVERSITY OF TORONTO

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

DB
032
.4
P36
1906
c.1
RODA

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 30 15 10 001 9